UDALOSTI, ĽUDIA, MIESTA ZVOLENSKEJ KOTLINY

KOLESO

SEPTEMBER 2026 | 3. ČÍSLO | 3. ROČNÍK

Generál GOLIAN

Aj malé národy majú veľkých synov

JAN KOUTNÝ

Zvolenský olympionik, na ktorého sme mali zabudnúť

ČO HOVORÍ BUSTA HRONSKÉHO

v zvolenskom Parku Ľudovíta Štúra okoloidúcim

ŠTVRŤROČNÍK | 5€

COPIA s.r.o.

Profesionálna tlač a kopírovanie

Kopírovacie práce

Farebné kopírovanie do formátu A0 (do 914 mm šírka tlače až niekoľko metrov dĺžka).

Čiernobiele kopírovanie až do formátu A0 (do 914 mm šírka tlače až niekoľko metrov dĺžka).

Tlač plagátov, letákov, vizitiek, objednávkových kartičiek atď. Tlačíme na foto papier, vizitkový papier, pauzák, samolepiaci papier, fólie, farebný papier, farebný výkres.

Kancelárske a školské potreby

Ponúkame široký výber školských a kancelárskych potrieb na bežné používanie doma, v škole aj v práci. V sortimente máme aj praktický spotrebný tovar, ako toaletný papier, klasické aj vianočné servítky, MAXI utierky v rolke, vrecia na odpad či desiatové sáčky na každodenné balenie.

Pečiatky

Ponúkame kompletný sortiment samonamáčacích pečiatok od značky COLOP.

Viazanie prác

Viažeme do pevnej väzby, mäkkej väzby (termoviazanie), hrebeňové viazanie, lišta, šitá väzba.

Športové poháre a medaile

Chcete oceniť víťazov súťaží a osláviť športové úspechy? Potom ste na správnom mieste! Ponúkame široký výber trofejí, pohárov a medailí pre rôzne druhy športových a súťažných podujatí.

Laminovanie

Laminujeme dokumenty až do formátu A3, aby boli chránené a mali profesionálny vzhľad.

Skenovanie

Skenujeme všetky formáty až do formátu A0, farebne a aj čierno-bielo.

Reklamný textil

Predaj a potlač tričiek, mikín, šiltoviek a reklamných predmetov.

Menovky na schránky

Robíme menovky na dvere, byty, schránky, menovky na obojok pre domácich miláčikov a iné.

0918 758 423 copiasro@gmail.com www.copiasro.sk

COPIA, s.r.o., Skuteckého 23, 974 01 Banská Bystrica

Otváracie hodiny: Pon-Str: 7:30-16.30 h / Štv: 7:30-15.00 h / Pia: 7:30-16.00 h.

EDITORIÁL

Vzácne čitateľky, milí čitatelia!

Najpohnutejším obdobím ľudského rodu bolo bezpochyby 20. storočie. Dve svetové vojny a totalitné režimy, fašizmus, nacizmus a komunizmus zapríčinili smrť a zničili život desiatkam miliónov vojakov na frontoch, civilistom v koncentračných táboroch, pracovných lágroch, vo väzniciach, vypočúvacích miestnostiach i na „slobode" počas prenasledovania a perzekúcií „tajnými", diskreditáciou v spoločnosti, ako aj obmedzovaním ľudských práv a slobôd...

Počty mŕtvych a postihnutých sú také závratné, až sú neuchopiteľné a, žiaľ, preto sú v našom vnímaní neraz len štatistikou. Ide pritom o osudy konkrétnych ľudí, ich rodín, priateľov, žijúcich na konkrétnej ulici, v konkrétnom dome, v konkrétnom čase. Ide o osoby s menom, priezviskom, adresou, majúce svoje záľuby, radosti i bolesti. Najbolestivejšie pre tých, ktorí v povojnovej totalite neskončili na šibenici vo vykonštruovaných procesoch, bolo hádam každodenné rozhodovanie, či sa neľudskosti režimu podvolia a zabezpečia si aký taký-pokojný život, alebo budú naďalej pod jeho tlakom a represívnymi zložkami bezdôvodne trpieť. Mnohí z nich hrdinsky odolávali komunistickému zlu a nezapreli v sebe hodnoty ľudskosti, nezradili samých seba...

Dejiny boli a sú plné dramatických osudov ľudí, ktorí stáli na oboch stranách pomyselných barikád. Na jednej strane trpiaci, poškodení, na druhej trýznitelia, utláčatelia.

V aktuálnom vydaní KOLESA nahliadneme do príbehov niekoľkých osobností a ich rodín. Každá z nich má svoju osobitú skúsenosť s totalitnou mocou či už z obdobia slovenského štátu alebo socializmu. Mená ako generál Ján Golian a spisovateľ Jozef Cíger Hronský netreba zvlášť predstavovať. Priblížime však i peripetie zlatníckej rodiny Rennerovcov z Banskej Bystrice a olympionika, rodáka z Moravy, Jana Koutného, ktorý sedemnásť rokov prežil vo Zvolene.

Okrem uvedených osudov zmapujeme údel sochy Milana Rastislava Štefánika, ktorá od roku 1940 stála pri malej železničnej stanici v Banskej Bystrici, dnes zdobí Komárno.

Dozvieme sa, aká inštitúcia bola predchodkyňou Strednej zdravotníckej školy vo Zvolene. Mimochodom, tohto roku škola jubiluje. Vzdelávací proces sa v nej začal pred sto rokmi.

Budeme pokračovať v „maliarskom" príbehu Jaroslava Augustu zo začiatku 20. storočia. Pripomeňme, že jeho život a tvorbu ovplyvnilo Podpoľanie.

Vrátime sa k bitke pri Moháči. Zameriame sa na výstavu inštalovanú na Zvolenskom zámku s názvom Moháč 500SK Obraz osmanskej prítomnosti. Výstava ponúka pohľad na pomoháčske obdobie, keď sa na území Uhorska v 16. a 17. storočí stretávali kresťanská Európa a expandujúca Osmanská ríša. Návštevníkom ponúka viac ako dvesto unikátnych exponátov – od vzácnych obrazov, grafík a historických tlačí, cez militárie a archiválie až po umelecké remeslo vrátane textilu, keramiky či pamätných medailí.

Veríme, že v KOLESE nájdete, čo hľadáte. Pripravovali sme ho s oduševnením a cieľom pootvoriť dvere minulosti Zvolenskej kotliny, aby sme nimi spoločne mohli vojsť a objavovať viac či menej známe udalosti, ľudí a miesta nášho regiónu.

Michal Városík, šéfredaktor

OBSAH

03
EDITORIÁL
Mgr. Michal Városík, šéfredaktor

04
OBSAH

06
MOHÁČ 500SK. Obraz osmanskej prítomnosti
Mgr. Martin Čičo, historik umenia

10
Významnú zlatnícku rodinu Rennerovcov nezlikvidovali vojny, ale komunistický režim
PhDr. Filip Glocko, historik SSM

14
„Vina“ Jaroslava Augustu na príchode českých maliarov do Detvy
Mgr. Ján Golian, PhD., historik

22
ZVOLENSKÁ ŽIVENA A JEJ ŠKOLA. K storočnici Strednej zdravotníckej školy vo Zvolene
Mgr. Ľubica Miľanová, historička

28
JAN KOUTNÝ. Životný príbeh prvého zvolenského olympionika, na ktorého sme mali zabudnúť
PhDr. Radoslav Ragač, PhD., historik a archivár

36
Anabáza memoriálnych zobrazení Milana Rastislava Štefánika v Banskej Bystrici
PhDr. Jana Borguľová, literárna múzejníčka a publicistka

42
JURAJ BENČÍK: Mesto bez divadla je ako kostol bez veriacich
Mgr. Vladimíra Legíňová, publicistka

46
NAPÍSALI PRED 105 ROKMI. DEJINY ZVOLENSKÉHO EVANJELICKÉHO A. V. BRATSTVA A SENIORÁTU. Napísal Ján Slávik, dobronivský evanj. farár, 1921

48
DEJINÁRIUM
Okrúhle výročia september 2026 – november 2026
Mgr. Michal Városík, publicista

50
Park nezabudnutia
Ing. Ján Mičovský, CSc., lesník

52
Generál Golian. Aj malé národy majú veľkých synov
Mgr. Vladimíra Luptáková, historička

Vydavateľ: Spod Skleného zámku, o. z., Sielnica 12, 962 31, IČO: 55 969 283

Šéfredaktor: Mgr. Michal Városík (varosikm@gmail.com)

Redakčná rada: Mgr. Michal Városík, PaedDr. Marcel Páleš, Mgr. Ľubica Miľanová, CSILic. Zuzana Vrťová

Grafický návrh: Beáta Balgová

Grafické spracovanie: Nina Városíková

Tlač: Alfa print, s. r. o.

Registračné číslo: ISSN 2989-3968 (online), ISSN 2989-3933 (tlačené vydanie)

Predajné miesta: Banská Bystrica: Stredoslovenské múzeum (SSM), Thurzov dom, Námestie SNP 4, 974 01; SSM, Matejov dom, Námestie Š. Moyzesa 20, 974 01; SSM, Tihányiovský kaštieľ, Radvanská 27, 974 05; COPIA, s. r. o., Skuteckého 23, 974 01; **Zvolen:** Klemo, spol. s r. o., Tehelná 4, 960 01; **Detva:** TIK, Partizánska ulica 82 (Vagačov dom), 962 12

Obálka: Park Ľudovíta Štúra vo Zvolene (Foto: Michal Városík)

MOHÁČ 500SK

www.mohac500.sk

OBRAZ OSMANSKEJ PRÍTOMNOSTI

22. MÁJ – 25. OKTÓBER 2026

SNG Zvolenský zámok

Nám. SNP 1, Zvolen
045/2453 001, infozv@sng.sk

www.sng.sk/zvolen
sngzvolen
sng_zvolen

MOHÁČ 500SK
Obraz osmanskej prítomnosti

Martin Čičo, historik umenia

Termín: 22. máj - 25. október 2026
Miesto konania: Zvolenský zámok,
1. poschodie
Kurátori: Martin Čičo, Denis Haberland

Z výstavy Moháč 500SK na Zvolenskom Zámku (Zdroj: SNG Zvolenský zámok)

Slovenská národná galéria pripravila na sezónu 2026 vo výstavných priestoroch Zvolenského zámku výstavný projekt o uhorsko-osmanských vzťahoch v 16. – 17. storočí na pozadí 500. výročia bitky pri Moháči. Ide o rozsahom menšiu verziu výstavy PLODY SVÁRU. Obraz osmanskej prítomnosti, ktorá sa na prelome rokov 2024 – 2025 konala v priestoroch SNG v Bratislave. Predstavuje obdobie osmanskej expanzie v Uhorsku, ale aj vzájomné vplyvy a presahy osmanskej kultúry do stredoeurópskeho umenia.

Všetkých 206 prezentovaných diel pochádza zo Slovenska

Výpožičky zo zahraničia v takom krátkom slede neprichádzali do úvahy, tak sa zrodil trochu zmenšený „slovenský variant" výstavy. Slovenský preto, že všetky vystavené diela pochádzajú zo slovenských zbierok, či už zbierkotvorných alebo cirkevných inštitúcií, pričom spolu so SNG ich je 33. To SK v názve výstavy odkazuje aj na perspektívu, s akou je na bitku pri Moháči a následné udalosti nazerané. Geografickým východiskom je územie dnešného Slovenska, včlenené do širšieho kontextu historického (Horného) Uhorska a Habsburskej ríše.

Prezentované kresby, grafiky, obrazy, umelecké remeslo, vrátane pamätných medailí, keramika a textil, uchovaný v bývalých šľachtických zbierkach a tiež ako súčasť chrámových pokladov najmä evanjelickej cirkvi, dopĺňajú pamäťové fondy ako archívne pramene, dobové tlače, militárie a dokumenty reflektujúce fortifikačnú a pevnostnú architektúru, vtedajšiu stratégiu a taktiku bojov i modernizáciu obrany na hraničnom pomedzí Habsburskej a Osmanskej ríše (pevnosti Nové Zámky, Komárno, Leopoldov).

Širší kultúrno-historický charakter výstavy zodpovedá jej tematickému, materiálovému i časovému rozpätiu, pokrývajúcemu takmer celé dve storočia. Od nešťastnej bitky pri Moháči, cez pokračujúcu expanziu Osmanskej ríše do Uhorska, ktorá sa zastavila až na Dunaji, pričom rozvrátila celú krajinu a svojimi dlhodobými dôsledkami zmenila politickú mapu strednej Európy. Dejová línia výstavy tematizuje moc a silu víťazov a slabosti porazených, približuje vytváranie obrazu osmanského sveta, jeho poznávania i šírenia strachu z neho, a poukazuje na rozvoj obrazového spravodajstva referujúceho o vojnových udalostiach prostredníctvom tlačených médií (letáky, drobné tlače, rozsiahlejšie kroniky). Dôležitou kapitolou výstavno-edukačného projektu je aj historická a rodová pamäť a ich reflexia vo výtvarnom umení. Popri osudoch osobností z oboch protistojacich strán – panovníkov, bojovníkov, diplomatov – tak pomocou množstva exponátov rôzneho druhu a proveniencie výstava rozpráva zaujímavý, no zároveň dramatický príbeh tragického konfliktu s jeho dôsledkami.

Z výstavy Moháč 500SK na Zvolenskom Zámku (Zdroj: SNG Zvolenský zámok)

Mestá Horného Uhorska získali na význame

Strata väčšiny územia niekdajšieho obrovského kráľovstva, ktorého zvyšky sa dostali pod vládu Habsburgovcov, priniesla pre nás aspoň jedno pozitívum – zvýznamnenie Horného Uhorska, teda územia dnešného Slovenska. Trnava sa stala sídlom Ostrihomského arcibiskupa a prímasa krajiny, Košice sídlom jedného z hlavných kapitanátov a Prešporok, dnešná Bratislava, novým, hoci dočasným hlavným mestom, a tým aj mestom snemovým a korunovačným.

Diplomatické misie znamenali aj kultúrnu výmenu

Uhorskí panovníci z rodu Habsburgovcov si však rýchlo uvedomili, že čeliť tlaku mocnej Osmanskej ríše ani ubrániť Uhorsko silou nedokážu. Preto sa od roku 1529 do záveru 17. storočia uskutočnilo mnoho diplomatických misií, pri ktorých sa vyslanci panovníka snažili v Konštantínopole vyrokovať mier či jeho predĺženie. Po cestách diplomatických misií, ktoré z Viedne viedli po Dunaji až do Belehradu a ďalej po súši až do Konštantínopolu, putovali do Európy obchodníci so žiadaným osmanským tovarom, otvárajúc

netušené možnosti kultúrneho transferu. Bol to predovšetkým osmanský textil a keramika,

Príchod osmanského vyslanca do Viedne v roku 1628. Neznámy grafik, okolo roku 1650 (Zdroj: SNG, G 13665 Okolo 1650; www.webumenia.sk/dielo/SVK:SNG.G_13665)

prostredníctvom viacerých archiválií, domácej, ale i osmanskej proveniencie, vrátane výhražných listov, korešpondencie či iných dokumentov.

Výstavu zatraktívňuje využitie moderných technológií

Prezentáciu rozprávania prostredníctvom exponátov dopĺňajú aj divácky atraktívne digitálne výstupy – predovšetkým videoanimácia o prenikaní Osmanov do strednej Európy od 14. storočia a v opačnom smere do Konštantínopolu putujúcich diplomatických misií. Výstavne ťažko prezentovateľnú architektúru približujú veľkorozmerné fotografie a video zamerané na modernizované hrady, napríklad Trenčín a Fiľakovo, a najmä protiosmanské pevnosti schopné odolávať vtedy moderným a rýchlo sa šíriacim palným zbraniam, ako boli Komárno a Leopoldov, ktoré spolu s Novými

Pôdorys pevnosti Nové Zámky v rokoch 1663–1685. Neznámy grafik (Zdroj: SNG, G 13740 -www.webumenia.sk/dielo/SVK%3ASNG.G_13740)

ktoré patrili k tým najžiadanejším. A popri priamych importoch mali veľký vplyv aj na domácu výrobu, pričom najmä svojou ornamentikou mali dosah až na našu ľudovú výšivku.

Výstava tak rozpráva bohatý a viacrozmerný príbeh tejto konfrontácie, ale aj obchodnej koexistencie a kultúrnej výmeny. Rozprestiera sa v ôsmich sálach prvého poschodia Zvolenského zámku a rozsahom je len asi o tretinu menšia v porovnaní s bratislavskou. Oproti vyše 300 dielam na výstave Plody sváru je ich na výstave Moháč 500SK menej, len 206, z toho je však až 90 nových. Znamená to, že nejde o čistú reinštaláciu toho, čo sa dalo vypožičať, ale že táto výstava predstavuje takmer spolovice nový materiál, ktorý sa pri prvej výstave neuplatnil. Obohatením výstavy je časť zameraná viac regionálne na bezprostredný dotyk viacerých bývalých žúp s územím Osmanskej ríše, ktorej vojská ohrozovali nielen pohraničnú líniu, ale napríklad aj banské mestá. Tematizovaná je

Z výstavy Moháč 500SK na Zvolenskom Zámku (Zdroj: SNG Zvolenský zámok)

Výstava Moháč 500SK na Zvolenskom Zámku je pre návštevníkov atraktívna, o čom svedčí aj vysoká návštevnosť (Zdroj: SNG Zvolenský zámok)

Zámkami patrili k najmodernejším fortifikačným stavbám v Európe. Na tieto strategické pevnosti z pohľadu ich staviteľov, obrancov a posádky pri plnení každodenných úloh je zameraná aj veľkorozmerná počítačová animácia s hernými prvkami. Vítanou novinkou je aj videofilm o premene zvolenského gotického kráľovského poľovníckeho letohrádku na renesančnú vojenskú pevnosť. Doplnený je ďalším atraktívnym digitálnym výstupom – 3D rekonštrukciou podoby Zvolenského zámku a mesta okolo roku 1600.

Prehliadka vrcholí veľkorozmerným obrazom stvárňujúcim bitku pri Nagyharsányi v roku 1687, ktorá sa pre svoju geografickú blízkosť zvykla označovať aj ako „druhý Moháč". Táto a ďalšie bitky pri Slankamene a Zente viedli napokon k podpísaniu Karlovského mieru, ktorý začiatkom roku 1699 ukončil vyše 170-ročnú osmanskú expanziu do Uhorska. Historický oblúk vedúci od porážky k víťazstvu sa tak uzavrel.

Výstava napĺňa svoj potenciál a stala sa nielen dôstojnou pripomienkou veľkého výročia bitky pri Moháči, ale aj divácky úspešnou sezónnou expozíciou s vysokou návštevnosťou

Na jesenné obdobie SNG pripravila programy pre školy a verí, že aj pre žiakov a študentov bude výstava umožňujúca názorné vyučovanie prostredníctvom artefaktov a multimediálnych výstupov výrazným obohatením.

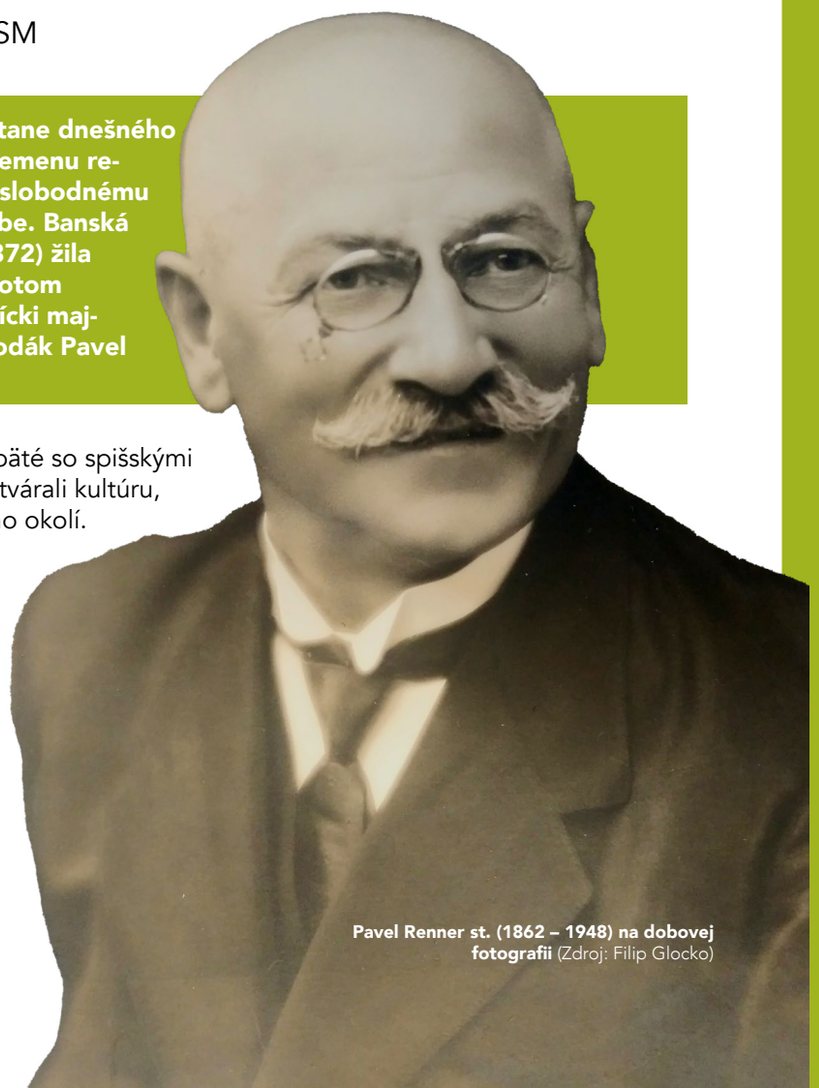
Zaujímavá výstava, doplnená ďalším odborným i zážitkovým sprievodným programom, je okrem stránky SNG promovaná aj na samostatnej webovej stránke Mohac500.sk, na ktorej nájdete aj kalendárium výstav, aktivít a programov pripravených ďalšími múzeami a galériami na Slovensku.

VÝZNAMNÚ ZLATNÍCKU RODINU RENNEROVCOV NEZLIKVIDOVALI VOJNY, ale komunistický režim

Filip Glocko, historik SSM

Zánik cechov v Uhorsku (vrátane dnešného Slovenska) priniesol zásadnú premenu remeselnej výroby. Otvoril sa trh slobodnému podnikaniu a priemyselnej výrobe. Banská Bystrica aj po zániku cechov (1872) žila relatívne čulým remeselným životom a v meste naďalej pôsobili zlatnícki majstri. Patril k nim aj kežmarský rodák Pavel Renner.

Priezvisko Renner je historicky späté so spišskými Nemcami, ktorí po stáročia spoluvytvárali kultúru, remeslá a obchod v Kežmarku a jeho okolí. Z tohto prostredia pochádzal aj Pavel Renner, ktorý sa narodil 5. decembra 1862. Svoje najproduktívnejšie roky však spojil s Banskou Bystricou, kam sa presťahoval pred rokom 1883. V meste pod Urpínom si otvoril zlatnícku dielňu s obchodom, a ako 27-ročný získal 24. januára 1889 mestské práva. S manželkou Irmou Máriou (rodenou Kalix) vychovali v evanjelickej viere tri dcéry a dvoch synov. Rodinné remeslo prebral ich prvorodený syn Pavel/Pál ml., ktorý sa tiež stal zlatníkom.

Pavel Renner st. (1862 – 1948) na dobovej fotografii (Zdroj: Filip Glocko)

Vážený mešťan, uznávaný majster a aktívny verejný činiteľ

Ako vplyvný a vážený mešťan patril zlatník a klenotník Renner s rodinou k elite mesta. Pôsobil v dozornej rade Banskobystrickej sporiteľne, jeho meno figurovalo v obchodných registroch viacerých firiem. Ako zapálený turista a jeden z prvých environmentalistov pôsobil vo funkcii podpredsedu prvého Spolku na ochranu prírody a proti týraniu zvierat (1927). Patril k popredným členom Uhorsko-karpatského spolku (1873), ktorý položil základy pre organizovanú horskú vodcovskú a záchrannú službu. Aktívne pracoval aj pre evanjelickú cirkev. Pavel Renner zomrel 17. marca 1948 na srdcovú slabosť vo veku 86 rokov, pochoval ho významný evanjelický kňaz a publicista Pavel Hronec. Hrobku manželov Rennerovcov nájdeme na evanjelickom cintoríne v Banskej Bystrici, kde sú pochované aj ich dve dcéry Irén Repeczká a Elza Kilvády.

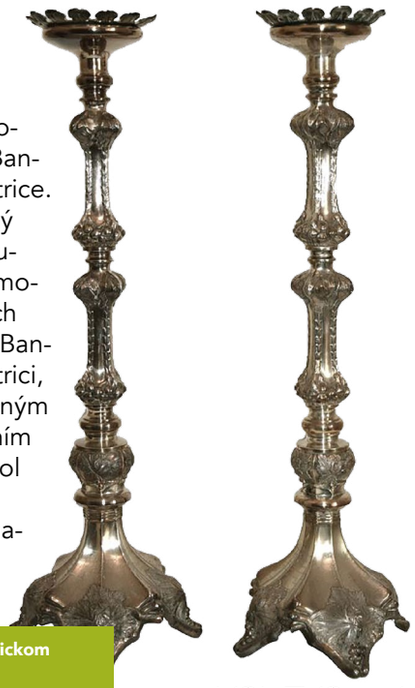
Firma Pavel Renner a syn

Po príchode do Banskej Bystrice založil Pavel Renner st. v roku 1883 zlatnícku firmu. Mal len 21 rokov a plno plánov do budúcnosti. Podnik s vizionárskym názvom Pavel Renner a syn, zlatník a klenotník začal písať svoju históriu v Dolnej ulici 4, hoci zakladateľov syn prišiel na svet až o desaťročie neskôr. Obchod sídlil v dome mestského lekára Dr. Karola Malyusza, ktorý Renner neskôr odkúpil a obchod viedol so synom Pavlom. Na prelome 19. a 20. storočia sa firma vypracovala na jeden z najvýznamnejších a najdlhšie fungujúcich klenotníckych podnikov v meste. Zakladateľ firmy bol nielen váženým mešťanom, ale aj uznávaným majstrom a aktívnym verejným činiteľom. V rodinnom remesle úspešne pokračoval syn Pavol/Pál Renner ml., narodený 14. novembra 1893, ktorého krstnými rodičmi boli kežmarský zlatník Sándor Guhr s manželkou Emíliou. V druhej polovici 30. rokov 20. storočia žil Renner ml. v dome v Dolnej ulici 5 a v manželstve sa mu narodil syn, pokračovateľ mena Pavel Renner najmladší. Rennerovci označovali svoje výrobky špecifickou vinetou s údajmi o autorovi a firme. Ich diela sú dodnes vyhľadávaným artiklom v aukčných domoch.

Hoci firma Renner a syn úspešne prekonala vojnové obdobia a v Banskej Bystrici sa zapísala aj ako priekopník moderných predvianočných reklamných kampaní pre zákazníkov, jej rozvoj stopol pofebruárový komunistický režim. Oficiálne deklarovaný „prechod súkromného vlastníctva do rúk štátu“ znamenal v realite bezohľadné vyvlastnenie prosperujúceho podniku a likvidáciu súkromného majetku. Rodinu navyše zasiahla osobná tragédia, keď v marci 1948 zomrel zakladateľ firmy. Na základe tzv. aprílových znárodňovacích zákonov bolo zlatníctvo znárodnené a začlenené do štátneho podniku Chronor n. p. (neskôr Klenoty). Syn zakladateľa Pavel Renner ml. v ňom napriek strate rodinného dedičstva zostal pracovať ako vedúci predajne.

Občania druhej kategórie a súdny proces podľa scenára komunistického režimu

V 50. rokoch minulého storočia zasiahla rodinu Rennerovcov tvrdá rana. Komunistický režim ich v rámci ťaženia proti „buržoáznym živlom“ pripravil o majetok, spoločenské postavenie a dôstojnosť. Z úspešných podnikateľov a mestskej honorácie sa zo dňa na deň stali „vykorisťovatelia“. Ako nepriatelia štátu čelili v Akcii B (byty) aj nútenému vysťahovaniu. Perzekúcie vyvrcholili zatknutím Pavla Rennera st., jeho manželky i syna, ktorého ako študenta odviedli do Justičného paláca a eskortovali do Banskej Bystrice. Absurdný proces ľudovodemokratických súdov v Banskej Bystrici, kde hlavným previnením rodiny bol fakt, že „mala majetok“, skončil

Svietniky v banskobystrickom evanjelickom kostole z dielne Pavla Rennera st. (Zdroj: Filip Glocko)

Obchod Rennerovcov s rozprestretou markízou v Dolnej ulici č. 4 (Zdroj: Baláž, J.: Domy starej Banskej Bystrice II., DALI BB, s. r. o. 2015)

drakonickými trestami. Otca, Rennera st., odsúdili na 11 rokov väzenia, matka so synom dostali trojročné nepodmienečné tresty. Odvolanie rodiny súd zmietol zo stola. Súdne pojednávanie režíroval komunistický režim, keď sa o trestoch rozhodovalo vopred na straníckych sekretariátoch. Tento v podstate vykonštruovaný politicko-ekonomický proces zastrešovali Trestné komisie národných výborov a Štátny súd. Zámienkou na prenasledovanie rodiny sa stali ich zásoby drahých kovov, hotové šperky a predvianočná reklamná kampaň.

Pavel Renner ml. bol odsúdený podľa vtedajšieho Trestného zákona č. 86/1950 Zb., trest si odpykával v Mirove, po roku 1948 v jednom z najtvrdších táborov pre politických väzňov, odporcov režimu, perzekvovaných kňazov a prepustených dôstojníkov západného odboja. Najmladší Renner išiel na Pankrác, neskôr do Jáchymova, pani Rennerová do ženského tábora na južnom Slovensku.

Vineta s údajmi autora a firmy Pavel Renner (Zdroj: Filip Glocko)

Časť z rozsudku:

Krajský súd (pri odvolacom konaní) neveril obrane obvinených [...] Obvinený Renner hromadil drahé kovy len preto, aby do nich ukryl svoj kapitál. [...] Drahé kovy a šperky hromadil bez hospodárskej potreby, k čomu využil svoje postavenie, že bol majiteľom zlatníckeho obchodu. Po likvidácii svojho podniku (zlatníckeho obchodu) neohlásil a neodviedol zásoby Štátnej banke československej a takto ohrozoval devízové hospodárstvo. Obvinený sa týmto dopustil aj ohrozovania zásobovania a jeho konaním bola skutočne spôsobená porucha v zásobovaní drahými kovmi.

Časť z rozsudku:

Trest uložil obvinenej Rennerovej najnižšou možnou mierou [...] Prihliadal najmä na to, že iniciátorom všetkého konania bol vlastne Renner starší a k trestnému činu bola zvedená svojím manželom. Pochádza z chudobnej rodiny, doteraz trestaná nebola a k trestnému činu sa v podstate doznala. Prepadnutie majetku jej uložil krajský súd preto, že prejavila nepriateľstvo k nášmu ľudovodemokratickému zriadeniu týmto činom.

Časť z rozsudku:

Krajský súd má za to, že uložené tresty obvineným splnia svoj účel a tieto budú slúžiť v dostatočnej miere na ich prevýchovu [...] Hlavní vinníci boli zbavení svojho majetku [...] Obvinený Renner i obvinený Renner najmladší nikdy nepriložili ruky k ťažkej práci, ale žili z mozoľov rúk našich robotníkov. Je však pravda, že obv. Renner mal svoj obchod a tam pracoval, avšak pracoval tak, že jeho snaha bola zabezpečiť maximálny zisk za každú cenu, a toto sa mu dlho aj darilo. Má uložený trest spravodlivý a bude mať možnosť počas odpykávania trestu premýšľať o čo všetko ukrátil pracujúci ľud [...] To isté platí aj pre obv. Rennera najmladšieho, tento taktiež dosiaľ nezažil žiadneho strádania, bol vychovaný v hojnosti a prepychu. Nevedel si oceniť mozole, ktoré pracovali na získaní drahých kovov z našich baní [...] Naši roľníci v roku 1947 boli poškodení životnou pohromou (Poz. autora: bolo mimoriadne sucho), avšak obvinených Rennerovcov sa to vôbec nedotklo, hlavná vec, že oni mali všetkého dostatok. Všetko svoje blaho videli v ich slepote len v drahých kovoch, mysliac si pritom, že však niečo z vecí predajú a za peniaze si ostatné kúpia. Pre horeuvedené okolnosti spoločenská nebezpečnosť obvinených je značná.

Amnestia v roku 1955

Amnestia komunistického prezidenta Antonína Zápotockého z 9. mája 1955, vyhlásená k 10. výročiu oslobodenia, priniesla slobodu 7 227 väzňom a ďalším 1 160 osobám skrátila tresty. Medzi prepustenými bol Renner ml. a aj najmladší z rodiny Rennerovcov, ktorý sa z jáchymovských baní vrátil domov do Banskej Bystrice. Rodina sa následne pokúsila získať späť aspoň časť skonfiškovaného majetku. Narazila na tvrdú realitu, zbierka minimálne tritisíc kusov vzácnych keltských, rímskych a rakúsko-uhorských zlatých a strieborných mincí zmizla a rovnaký osud postihol aj hodnotnú filatelistickú zbierku zakladateľa firmy Pavla Rennera.

Okrem straty majetku musela rodina čeliť biľagu zlého kádrového profilu. Najmladší Renner si síce našiel prácu v bratislavskom Potravinoprojekte, no po necelých troch rokoch ho prepustili a musel sa živiť ako umývač výkladov. Režim rodinu prenasledoval naďalej, čo vyústilo k rozhodnutiu emigrovať. V roku 1964 pani Rennerová odcestovala na vízum do NSR navštíviť sestru a hoci sa vtedy ešte vrátila, o rok neskôr požiadala o vycestovanie znova – tentoraz už aj so synom. Z tejto cesty sa už na Slovensko nevrátili. Hlavu rodiny sa neskôr podarilo dostať na Západ vďaka pomoci Medzinárodného Červeného kríža. Manželia Rennerovci tak prežili zvyšok života v Nemecku, kde zomreli a sú pochovaní.

Reštitúcie a rehabilitácie

Po roku 1989 prebehli rozsiahle reštitúcie a rehabilitácie, ktoré mali napraviť krivdy komunistického režimu z 50. rokov. Hoci detaily o rodine Rennerovcov podliehajú ochrane osobných údajov, ich snahy o spravodlivosť sa týkali zrušenia rozsudkov, očistenie mena a vyhlásenie za obete komunistickej perzekúcie, ako aj navrátenie majetku. Pretože zhabané zlato a šperky fyzicky ako tovar neexistovali, reštituenti mali všeobecne nárok na limitované finančné odškodnenie.

Fragmenty z rozsudkov sú čerpané z článku: Prešiel som pralesom krivdy uverejneného 15. 5. 1991 v postkomunistickom denníku Smer-Dnes.

„VINA“ JAROSLAVA AUGUSTU

na príchode českých maliarov do Detvy

V predchádzajúcom čísle sme si priblížili, ako sa mladý maliar Jaroslav Augusta po prvýkrát dostal do Detvy a ako mu miestni ľudia a príroda učarovali. Počas troch týždňov namaľoval toľko skíc, na ktorých mohol pracovať celý ďalší rok. Zmenu na jeho tvorbe videli nielen jeho učitelia, ale aj spolužiaci, a to bolo najlepšou reklamou, aby sa vybrali na Podpoľanie aj oni.

Ján Golian, historik

Jaroslav Augusta na portréte od Maximilána Schurmanna v expozícii Galérie Jozefa Kollára v Slovenskom banskom múzeu v Banskej Štiavnici (Foto: Andrea Hrbáňová)

Prítomnosť maliarov z Čiech a Moravy vyvolala v Detve citeľný rozruch

Jaroslav Augusta po týždňoch strávených v Detve v júni 1900 začal nový akademický rok na maliarskej akadémii v Mníchove. Tam študoval pod vedením profesorov Carla Marra a Johanna Caspara Hertericha, pod ktorými rozpracovával inšpiráciu z Detvy. V škole svojim spolužiakom s nadšením rozprával o motívoch, ktoré na Podpoľaní objavil, a tak niektorých z nich nadchol, aby región navštívili. Jeho rozprávanie zásadne inšpirovalo spolužiaka Emila Pacovského, ktorý sa rozhodol, že počas nasledujúceho leta sa k Augustovi na ceste do Detvy pripojí. Okrem mníchovských spolužiakov, Augusta oslovil aj študentov svojej bývalej školy, maliarskej akadémie v Prahe, teda v tomto prostredí sa záujem o malebné mestečko na strednom Slovensku rovnako rozprúdil.

Pred letnými prázdninami sa však spolužiaci už bližšie nedohodli a každý si program organizoval podľa vlastných preferencií. Jaroslav Augusta prišiel na začiatku leta 1901 k rodičom do Tisovca, kde sa stretol s mladším bratom Karlom a spolu sa vybrali do Detvy. V tom čase bol jeho mladší brat Karel študentom reálky v Hodoníne a neskôr sa tiež stal maliarom. V mestečku už nestretli kaplána Karola Antona Medveckého, ktorý bol krátko predtým preložený do Krupiny. Augustovci na mieste zistili, že v Detve nie sú prvými maliarmi, krátko pred nimi dorazili z Prahy študenti profesora Vojtěcha Hynaisa, ich rovesníci Ludvik Strimpl a Otakar Vaňáč. Tí cestou na Morave navštívili a zavolali aj skúseného maliara Jožu Úprku, ktorého zaujímali ľudové motívy. Preto ho zvesť o malebnosti Detvy presvedčila natoľko, aby sa išiel pozrieť na vlastné oči. Úprka údajne strávil v Detve iba niekoľko dní, počas ktorých vytvoril len dve maľby, ich predajom plánoval uhradiť svoje náklady na cestu a pobyt.

Diela Jaroslava Augustu v expozícii Galérie Jozefa Kollára v Slovenskom banskom múzeu v Banskej Štiavnici (Foto: Andrea Hrbáňová)

Jaroslav Augusta v memoároch uviedol, že prítomnosť viacerých maliarov vzbudila medzi miestnymi obyvateľmi badateľný rozruch. Domáci mestsky oblečených mužov nazývali „kabátoši“, lebo sa nosením tmavých kabátov líšili od tamojších roľníkov, oblečených v tradičných ľanových odevoch. Keďže Augusta už nemohol využívať ubytovanie na fare, spolu s bratom si prenajali izbu u miestneho výberčíka daní, istého Malčeka, u ktorého býval aj v nasledujúcom roku. L. Strimpl s O. Vaňáčom mali podľa úrovne zvoleného ubytovania vyšší rozpočet. Prenajali si podnájom u istej pani Fišerovej, ktorá ponúkala komfortnejšiu izbu. Po niekoľkých dňoch prišiel do Detvy aj Augustov spolužiak Emil Pacovský. Takto hŕstka českých umelcov začala tvoriť spolu a položili základy budúcej detvianskej maliarskej kolónie.

Maliari za pózovanie platili drobnými mincami, tabakom, pálenkou a cukríkmi

V nových podmienkach, bez prítomnosti kaplána Medveckého, bolo pre cudzích umelcov veľmi dôležité získať dôveru u domácich obyvateľov, ktorí by im poslúžili ako modeli. Augusta spomínal, že miestne deti chodili za maliarmi spontánne a pokrikovali na nich, aby ich namaľovali. Umelci však mali záujem o starších ľudí, najmä ženy v tradičných krojoch a mužov s kečkami. Z prameňov vieme, že istý kečkár Greča si za pózovanie okrem peňazí vypýtal aj balík tabaku a fľašu pálenky. Strategicky úspešným krokom bolo, keď Ludvik Strimpl svojimi galantnými spôsobmi získal priazeň svojej domácej, vdovy Fišerovej. Tá bola prísnou ženou, čo po získaní jej dôvery a sympatií nakoniec pomohlo umelcom, a ona zohnala ďalších ľudí, ktorí sa dali prehovoriť na pózovanie. Aby maliari svojich modelov motivovali, za pózovanie im vyplatili pár drobných mincí, deťom venovali cukríky či iné zaujímavosti. To bola cesta, ako si medzi obyčajnými ľuďmi budovali dôveru, čím si rozširovali sieť spolupracovníkov.

Jaroslav Augusta: Detvan, r. 1900-1910, papier, akvarel (Zdroj: Stredoslovenská galéria)

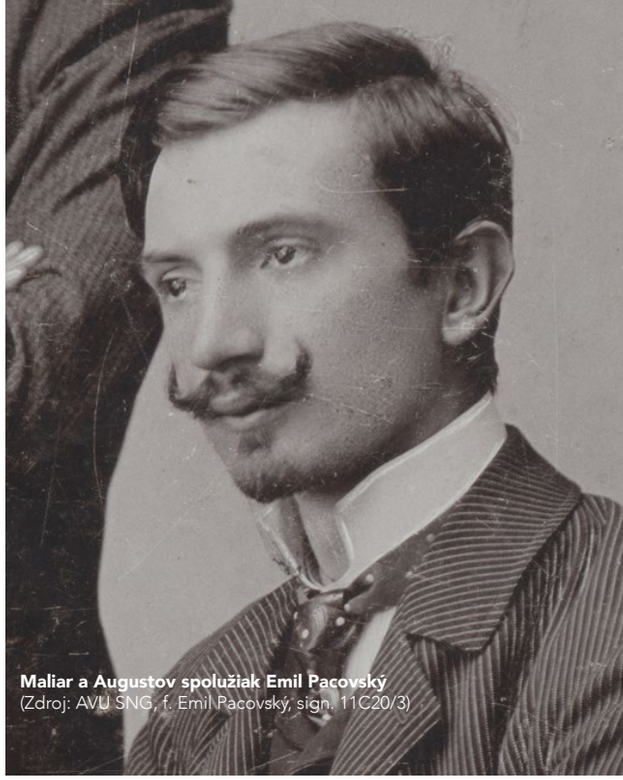
Pri maľovaní istej mladej ženy z Detvy sa maliarom prihodila aj jedna nepríjemná situácia. Dievča pózovalo umelcom v záhrade.... v záhrade jedného z detvianskych domov. Keďže nebolo ešte vydaté, nenosilo žiadnu pokrývku hlavy, teda čepiec, čo sa ukázalo ako problém. Maliari si totiž neuvedomili, že horúce letné slnko môže byť pre jej nepokrytú hlavu nebezpečné. Po hodinách pózovania pred umelcami dievčaťu prišlo nevoľno, až stratilo vedomie. Mladíci okamžite zavolali lekára, ktorý spozoroval stopy silného úpalu. Ten podľa Augustových slov údajne až hraničil so zápalom mozgu. Ďalej uviedol, že ak by sa miestni obyvatelia dozvedeli, že zdravotné problémy dievčaťa nepriamo spôsobili práve oni, mohlo by sa to pre nich skončiť nepríjemne, možno až tragicky. Lekár však príbuzným neprezradil skutočný dôvod zdravotných problémov dievčaťa, a maliarov tak ochránil.

Zo spomienok Emila Pacovského na leto 1901 strávené v Detve je možné sa dozvedieť, že spočiatku chodili po detvianskych lazoch s Augustom spolu. Neraz ich za mestečkom naháňali psi, či stretli sa aj s tým, že po nich hádzali miestni chlapci kamene. Obzvlášť sa umelci obávali lazov, kde sa neraz stávalo, že v poli pri ceste našli okoloidúci zavraždeného človeka. Preto sa na svojich potulkách neskôr ozbrojovali malou zbraňou, ktorej účinnosť však pri prípadnom strete s domácimi násilníkmi bola otázna.

Pri nevšedných zážitkoch umelcov na Podpoľaní je nesmierne zaujímavé rekonštruovať, ako sa miestni obyvatelia pozerali na „kabátošov" z Čiech, maľujúcich celé hodiny každodenné výjavy, ktoré boli pre domácich všedné. Detvania sa divili prečo maliari zachytávajú ich bežné činnosti a či vôbec im za takéto výjavy niekto v Prahe zaplatí. Umelci boli pre domácich obyvateľov veľmi zvláštnymi ľuďmi a aj preto im vo všeobecnosti neboli ochotní pózovať.

Podľa spomienok maliarov ich život v Detve na začiatku 20. storočia vyzeral priam ideálne. Trochu iný pohľad nám ponúka korešpondencia Jaroslava Augustu s jeho najbližšími. V nedatovanom liste brat Karel písal Jaroslavovi. Je evidentné, že list mohol vzniknúť po roku 1901, keď už mal mladší z bratov vlastnú skúsenosť s Podpoľaním. V liste najskôr referoval o tom, že po príchode k rodičom do Tisovca mu posiela domáce pečivo a ďalšie potraviny, s vysvetlením, že mu to v Detve príde vhod. Podľa toho možno predpokladať, že maliari nemali jedlo ani prostriedky na rozdávanie, preto si pomohli domácou stravou. Z listu je možné zistiť, že Jaroslav Augusta bol na Podpoľaní

Jaroslav Augusta: Interiér v Detve. Plátno, olej. 1906 (Zdroj: Stredoslovenská galéria)

Maliar a Augustov spolužiak Emil Pacovský (Zdroj: AVU SNG, f. Emil Pacovský, sign. 11C20/3)

spolu s Emilom Pacovským, pričom Karel si povzdychol, že im obom musí byť dosť smutno. Narážal asi na to, že vidiecke prostredie neposkytuje toľko možností ako väčšie mestá. V jeho liste je možné vidieť, že má odlišný vzťah k Detve, keď uviedol, že sám by v Detve nevedel prežiť viac ako 3 či 4 mesiace. Spomienky na zlú finančnú situáciu zachytil aj E. Pacovský, ktorý v liste J. Augustovi pripomínal, ako prišiel po prvýkrát do Detvy s rozpočtom 60 korún a počas pobytu aj napriek veľmi skromnému životu urobil ďalšie dlhy.

Slávnostne odetí Detvania v nedeľu pózovať nechceli

J. Augusta v memoároch tiež pomenoval kultúrne rozdiely medzi nimi a detviansky-mi obyvateľmi, na ktoré pri tvorbe narážali. Osobitné čaro mali nedeľné dopoludnia, v čase omší, keď umelci ako nekatolíci postávali pred kostolom a obdivovali slávnostné kroje domácich obyvateľov. Tí im však vo sviatočný deň nechceli stáť ako modeli, a preto maliari mohli zachytávať tieto obrazy len podľa toho, ako si ich pamätali. Nedele mali pre českých maliarov osobitný význam, keďže do mestečka prichádzali obyvatelia z ďalekých lazov, v ktorých starosvetský výraz bol ešte hlbšie zakorenený. Ako Augusta

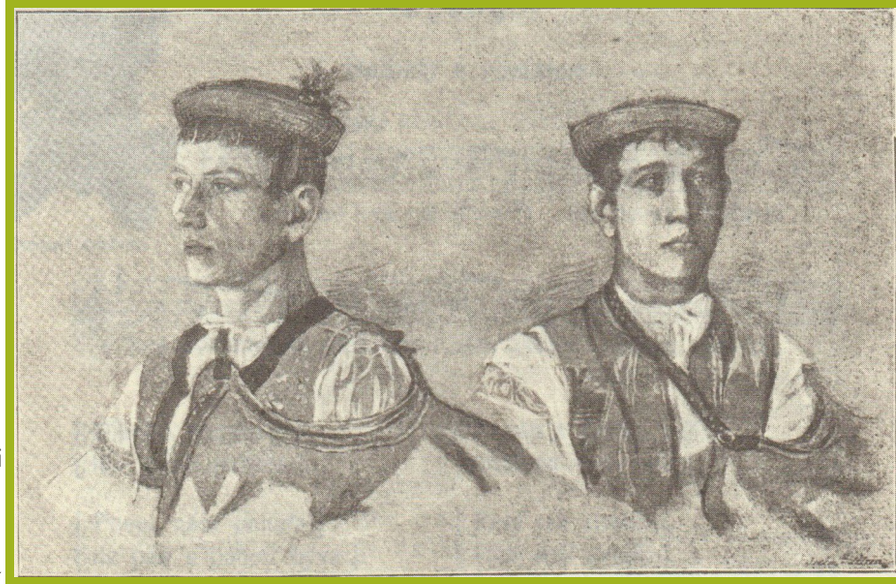
uviedol, išlo spravidla o starých mužov, zvyčajne kečkárov, o typy ľudí, na ktorých boli evidentné znaky tvrdej práce a osobitnej mentality. Lazníci prichádzali do mestečka bosí, pričom si svoje kožené čižmy obuli až pri kostole, aby si ich cestou nezničili.

Tieto a ďalšie obrazy detvianskych lazov zachytili maliari nielen vo svojich dielach, ale viacerí z nich ich spomínali aj vo svojich publicistických výstupoch či v pamätiach. Služby umelcov využili aj miestni Detvania, ktorí ich nadanie využili pre marketing svojich podnikov. Takto si domáci krčmár Silberstein objednal u Strimpla a Vaňáča namaľovanie vývesných reklamných štítov pred svojím podnikom. Maliari vytvorili dve veľké drevené tabule, na ktorých boli zobrazení Detvan a Detvianka s pohármi v rukách. Augusta skonštatoval, že išlo o zbytočnú reklamu, keďže Detvania, najmä tí z lazov, do krčmy chodili dobrovoľne, bez toho, aby ich lákala nejaká tabuľa.

Do Detvy prišiel zo zvedavosti známy český spisovateľ Jaroslav Hašek

Augusta pri spomienke na krčmára Silbersteina uviedol aj príhodu, keď s maliarmi do Detvy zavítal aj publicista a neskorší autor románu o dobrom vojakovi Švejkovi, Jaroslav Hašek. Ten do regiónu prišiel kvôli zvedavosti, aby na vlastné oči uvidel motívy, ktoré maľoval práve Augusta, s ktorým sa poznal z Prahy. Čerstvý dvadsiatnik Hašek pôsobil síce ako novinár a publicista, avšak svojim zovňajškom skôr pripomínal potulného remeselníka či tuláka. Detvianskej inteligencii a úradníkom sa dokonca ani nechcelo veriť, že patrí medzi pražských intelektuálov. Jeho prítomnosť v mestečku a obzvlášť časté návštevy v pohostinstve robili starosti najmä domácemu krčmárovi. Hašek bol totiž veľmi spoločenský, sám vypil mnoho vína, v spoločnosti ešte viac, ale zvyčajne nemal ako zaplatiť. Okrem toho robil prevádzkovateľovi pohostinstva problémy, lebo vykrikoval protimaďarské heslá.

Inú reklamnú tabuľu v Detve vytvorili aj Augusta s Pacovským, ktorú si u nich objednal miestny mäsiar a stolár, istý majster Domko. Ten sa snažil do svojho obchodu prilákať hlavne lazníkov, ktorí do mestečka prichádzali na nedeľné bohoslužby. Umelci si ako motív vybrali zaklatého brava, ktorý údajne pred miestnym podnikom vydržal celé roky. Augusta na tieto zážitky spomínal aj po viac ako polstoročí, ako na najkrajšie obdobie svojej tvorby. Skonštatoval, že práve pre neho a Emila Pacovského sa Detva a jej motívy stali celoživotným umeleckým programom. A skutočne, o nadšení maľovania Podpoľania je možné dozvedieť sa viac z listu E. Pacovského, zaslaného J. Augustovi vo februári 1902. Autor listu sa priateľovi zdôveril, že *„Slováci mi leží na srdci ... Vaší vinou“*, a že chce zachytiť obraz Slovenska a jeho obyvateľov, ktorý už odchádza. Špeciálne spomínal motívy detvianskeho cintorína a pohrebov, ktoré sú toho symbolickým aj skutočným obrazom.

Skica Jaroslava Augustu pod názvom Deckí v monografii Karola Antona Medveckého Detva z roku 1906

Publicista, novinár a autor románu Osudy dobrého vojaka Švejka Jaroslav Hašek
(Zdroj: svejkmuzeum.cz)

Výstava v Hododníne prezentovala diela zo Slovenska, aj z Podpoľania

Počas tvorivého leta 1901 maliarom Detva natoľko zaimponovala, že začali uvažovať o ďalších plánoch do budúcnosti. V nasledujúcich rokoch sa skutočne maliarska kolónia rozrástla a postupne sa v mestečku vystriedal takmer tucet českých maliarov. Augusta uviedol, že v tomto čase začal uvažovať o pláne, že by si v Detve postavil dom aj s ateliérom, do ktorého by sa mohol aspoň na časť roka presťahovať. S týmto nápadom mu pomáhal Emil Pacovský, ktorý začal projektovať plánovaný príbytok. Sen o dome v Detve zostal len v nakreslených skicách, keďže umelec nemal prostriedky, aby ho mohol realizovať. Tento nápad oslovil miestneho notára Engelmanna, ktorý navrhol obecnému zastupiteľstvu, aby Detva nechala na svoje náklady postaviť pre umelcov ateliér. Protislužbou mali byť záruky maliarov, že sa v ateliéri budú neustále striedať a budú tak dlhodobo maľovať miestnu krajinu a obyvateľov. Takto sa mala zabezpečiť aj výchova ďalšej generácie umelcov, ktorá by Detvu zvečňovala na plátne. Zastupiteľstvo si však Engelmannovu ideu neosvojilo, a stály ateliér nikto nerealizoval.

Obrazy s detvianskymi motívmi sa do povedomia verejnosti prvýkrát dostali vďaka výstave, ktorú na jar 1902 zorganizoval v Hodoníne Jožа Úprka. Jeho cieľom bolo, aby na výstave uhorskí maliari prezentovali diela venované motívom zo Slovenska. Na podujatie do Hodonína zavítal aj bývalý detviansky kaplán Karol Anton Medvecký, ktorý v liste Andrejovi Kmeťovi vyjadril sklamanie, že Augusta na nej prezentoval len niekoľko motívov z Podpoľania. Dominovali údajne témy zo západného Slovenska a z Moravy. Rovnako negatívne pocity mal zo situácie aj Kmeť, ktorý v odpovedi Medveckému napísal, že Augusta mal zodpovednosť za vystavovanie obrazov z Detvy, keďže obaja mu veľmi prakticky pomáhali. Veď iba niekoľko týždňov pred výstavou strávil J. Augusta u A. Kmeťa na fare v Prenčove pár dní, kam miestny farár pozval aj E. Pacovského. Kritika Kmeťa a Medveckého

sa voči Augustovi nepreklopila do osobných sporov či zatrpknutia. Mladší z dvojice aktívne spolupracoval s umelcom na tvorbe príloh do svojej monografie o Detve. Kmeť zasa rátal s Augustom ako s ilustrátorom archeologických nálezov a ďalších predmetov.

J. Úprka nedovolil v Hodoníne vystavovať E. Pacovskému. Zdôvodnil to tým, že maliar, kedže nežil a ani nemal korene na Slovensku, nemohol byť medzi uhorských maliarov akceptovaný. Pre mladého maliara to bola veľmi nepríjemná situácia, kedže na miesto výstavy už svoje diela doručil. Venoval sa v nich primárne detvianskym motívom. Preto vznikla iniciatíva vytvorenia samostatného zoskupenia maliarov, ktorí maľovali slovenskú krajinu. Takto vznikol spolok Grupa uhorsko-slovenských maliarov, ktorej prvým neoficiálnym podujatím bola v auguste 1903 výstava v Žiline. Predsedom Grupy bol E. Pacovský, tajomníkom J. Augusta a pokladníkom G. Mallý.

Výstavy organizované zoskupením umelcov pokračovali aj ďalej. V nasledujúcich troch rokoch primárne na Morave pripravili niekoľko ďalších výstav. Ich cieľom bolo odprezentovať tvorbu mladých umelcov a predať ich obrazy. Jubilejná desiata výstava bola usporiadaná v kúpeľnom mestečku Luhačovice, kde vystavovali už len traja najvýraznejší predstavitelia Grupy. Z Augustových 30 obrazov približne jedna tretina reprezentovala motívy z Detvy, podobne to bolo aj v prípade Pacovského. V tomto období Augusta s Pacovským pracovali aj v iných lokalitách. Tie hľadali prakticky od príchodu do Detvy. V roku 1902 išli na Oravu pod vrcholy Západných Tatier, hoci Augusta predpokladal, že nič podobné ako Detva už na Slovensku nenájdu. Podľa ďalších indícií tomu tak aj bolo a oravský región, kam následne sústredili svoj záujem, skutočne pracovne nazývali ako *„druhá Detva“*.

Idylka z objavenia a nadšenie zo zobrazovania Podpoľania rokmi vyprchali

V nasledujúcich rokoch postupne do Detvy prestali chodiť maliari, ktorí ju navštívili na pozvanie Augustu, a nakoniec, po lete 1907, ju prestal navštevovať aj jej objaviteľ. Istú formu satisfakcie zažil po takmer dvadsiatich rokoch, keď krátko po vzniku Československa prichádzali do Detvy študenti umeleckých škôl, aby zachytávali motívy, ktoré na prelome storočí objavil on. Svoje nadšenie komentoval v liste Pacovskému slovami, že „to sme se ve snu nenadáli“, že raz ich obľúbený kraj bude inšpirovať aj novú generáciu maliarov.

(Článok je upravenou verziou kapitoly Jaroslav Augusta. Objaviteľ malebnosti Podpoľania, publikovanou v knihe: GOLIAN, Ján – MOLDA, Rastislav a kol. [ne]obyčajné príbehy umelcov. Ružomberok: Society for Human Studies, 2025, s. 182 – 211.)

Jaroslav Augusta odišiel v roku 1920 do Banskej Štiavnice, kde pôsobil ako pedagóg. Zomrel v roku 1970. Miesto umelcovho posledného odpočinku sa nachádza v urnovom háji v Banskej Štiavnici
(Foto: Miroslav Lamy)

KRAJSKÁ KNIŽNICA ĽUDOVÍTA ŠTÚRA

Tématické akcie

- Týždeň česko-slovenskej vzájomnosti
- Cestovateľské okienko do sveta
- Knižničná kvapka krvi

Podujatia na každý deň

- Kvízové utorky
- Kreatívne stredy - dielne pre všetkých
- Hravé štvrtky pre seniorov
- Digitálne piatky - SmartLab

Kluby a kurzy

- Klub priateľov opery
- Počítačový kurz pre seniorov
- Tréningy pamäti

Svet E-KNÍH A AUDIOKNÍH odkiaľkoľvek a kdekoľvek

Ďalšie služby

- Rešerš
- Medziknižničná výpožičná služba
- Samoobslužný automat
- Donáška kníh domov
- Semienkareň

Krajská knižnica Ľudovíta Štúra ZVOLEN

BANSKOBYSTRICKÝ SAMOSPRÁVNY KRAJ

Krajská knižnica Ľ.Štúra
Ľ. Štúra 861/5
960 82 Zvolen
045/ 53 31 071, 045/ 53 31 920

http:// www.kskls.sk
kniznica_zvolen
@KrajskaKniznicaZvolen

ZVOLENSKÁ ŽIVENA A JEJ ŠKOLA

K storočnici Strednej zdravotníckej školy vo Zvolene

Pohľad na Námestie SNP vo Zvolene s budovou Živeny. Záver 40. rokov 20. storočia
(Zdroj: Lesnícke a drevárske múzeum)

V histórii Zvolena má svoje cenné miesto dve desaťročia trvajúce obdobie prvej Československej republiky. Išlo o roky, v ktorých sa rozvinul mestský kultúrny život s fungovaním početných spolkov, zriadilo sa gymnázium, v meste vyrástli zaujímavé a do dnešných čias cenné architektonické diela a vyrastali nové mestské časti s administratívnymi a bytovými priestormi. Začala sa budovať kanalizácia a vodovod, rozšírilo sa železničné spojenie a kúsok od mesta dostalo priestor aj letisko...

Dobrá geografická poloha mesta a jeho história s prepojením na výnimočný objekt Zvolenského hradu (pre Zvolenčanov je stále zámkom) a na tú dobu dôležité cestné a železničné spojenie umožňovali rast mesta a vytvorili podmienky aj na obnovenie jeho postavenia ako centra župy - župy Pohronskej s číslom XVIII. Aj napriek zatvoreniu najväčšieho priemyselného subjektu – továrne Union išlo o krátke obdobie dynamického rozvoja mesta, vrátane nevídaného kultúrneho a spoločenského rastu. Prispeli k nemu aj zvolenské ženy združené od roku 1920 v Miestnom odbore Živeny (MOŽ) – spolku slovenských žien. Zvolenské mestské prostredie, ktoré bolo aj pred rokom 1918 vďaka takým rodinám ako boli Medveckovci, Veselovci, Fajnorovci, Paulínyovci či Seberíniovci nasiaknuté pronárodnými myšlienkami, sa aj v tejto oblasti plne angažovalo. V období prvého desaťročia sa na predsedníckom poste zvolenskej Živeny vystriedala Oľga Paulínyová, Kornélia Veselová a Oľga Medvecká, ktorá na ňom zotrvala až do začiatku 50. rokov 20. storočia.

Ľubica Miľanová, historička

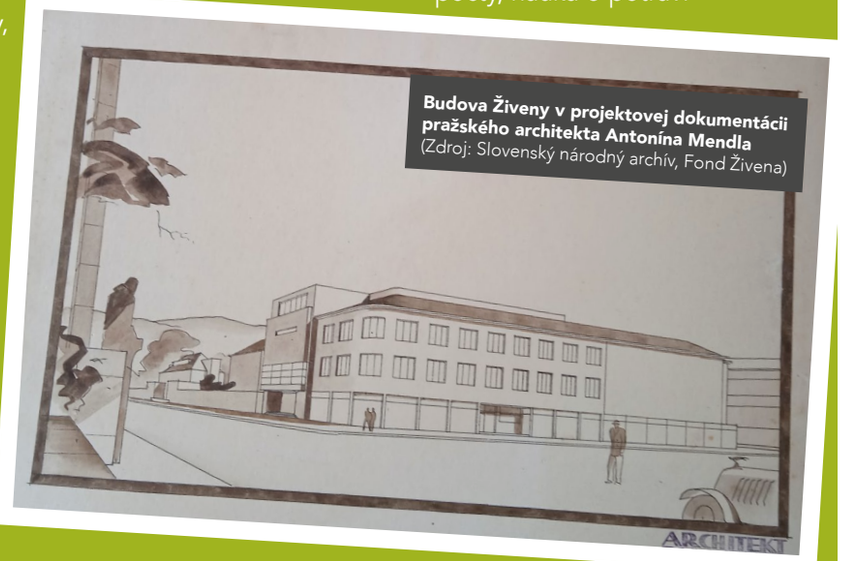

Výstavba spolkového domu a školy Živeny vo Zvolene. 1932
(Zdroj: Lesnícke a drevárske múzeum)

Po založení MOŽ, žiadali jej členky listom ústredie v Martine o zriadenie rodinnej školy vo Zvolene

Ich činnosť bola zameraná na kultúrnu oblasť (literárne večierky, divadelné predstavenia, výstavy a zábavy), dobročinnosť, sociálnu a zdravotnú starostlivosť (spolupráca s Červeným krížom v detskej poradni pri prehliadke dojčiat, podpora študentov, vedenie polievkovej kuchyne, ošatenie chudobných detí, vyhlasovanie zbierok a iné). Zriadenie školy bolo logickou potrebou na zabezpečenie uvedených činností a aktivít.

Zvolenské živeniarky, ktoré vtiahli do aktívnej činnosti v prospech spolku slovenských žien aj svojich manželov a ďalších rodinných príslušníkov, získali v roku 1921 kinolicenciu a premietaním filmov trikrát týždenne, často so zdravotníckou tematikou, zhromažďovali finančné prostriedky pre ďalšiu svoju činnosť. Od roku 1924 už riešili aj zakúpenie pozemku na výstavbu sídelnej spolkovej budovy, ktorej súčasťou mala byť spomínaná škola. Existenciu a význam takejto školy podporila aj Mária Medvecká, vdova po advokátovi Samuelovi Štefanovi Medveckom a svokra Oľgy Medveckej, ktorá odkázala po svojej smrti finančný dar pre školu vo výške 4 000 československých korún.

Budova Živeny v projektovej dokumentácii pražského architekta Antonína Mendla
(Zdroj: Slovenský národný archív, Fond Živena)

Odborná škola pre ženské povolania - predchodkyňa zdravotníckej školy

V literatúre a aj v školskej kronike zdravotníckej školy sa uvádza rok 1926 ako rok založenia Odbornej školy pre ženské povolania vo Zvolene. Príprava na spustenie prvého školského roka si vyžiadala určitý čas a miestnemu odboru sa podarilo v spolupráci s mestom Zvolen otvoriť jednoročnú Odbornú školu pre ženské povolania v školskom roku 1927/28. Ministerstvo školstva a národnej osvety ČSR vydalo 7. mája 1925 výnos Dočasný normálny organizačný štatút odborných škôl pre ženské povolania, a ten uvádza medzi svojimi kategóriami aj školu rodinnú (ročnú, neskôr dvojročnú). Medzi povinnými predmetmi sa nachádzalo aj vychovávateľstvo, zdravoveda a starostlivosť o dieťa, občianska náuka, počty, náuka o potravinách, šitie bielizne a náuka o látkach, varenie, domáce hospodárenie a stolovanie, ale aj telocvik a spev.

Rodinná škola bola v poradí treťou strednou školou, ktorá bola zriadená na pôde mesta a druhou po vzniku republiky. Po učňovskej škole (1883) a Čsl. reformnom reálnom gymnáziu Dr. Miloša Štefanoviča (1919) dostala priestor aj škola orientovaná predovšetkým na vzdelanie ženskej časti populácie. Bola umiestnená v suterénnych priestoroch novej budovy gymnázia, ktorá bola práve v roku 1926 daná do užívania. Tieto priestory sa podarilo zariadiť pomocou členstva spolku. Neskôr sa presťahovala do „sociálneho domu" (zrejme dom pri evanjelickom kostole, kde bola v tom období detská ozdravovňa a Československý Červený kríž).

Jej prvým riaditeľom bol Stanislav Kovanda (riaditeľ gymnázia), ktorý bol tiež členom MOŽ. Neskôr ho vystriedal Martin Hranko, profesor gymnázia. Riaditeľ spravoval školu spolu s kuratóriom. Zodpovedal za celkový chod školy po stránke administratívnej a pedagogicko-didaktickej. Kuratórium, v ktorom malo zastúpenie aj mesto Zvolen, sa staralo najmä o finančné prostriedky pre chod školy, zostavovalo rozpočet a ustanovovalo riaditeľa a učiteľov. Predpísaný počet žiačok pre otvorenie školy bol 12 a ešte v októbri 1927 riaditeľ Kovanda referoval, že zapísaných je zatiaľ len 9 žiačok. S pomocou prišlo mesto (starosta D. Ertl) aj okres (náčelník Alexander Parassín). Získalo tri žiačky a prisľúbilo uhradiť ich školný príspevok v prípade potreby. Už o mesiac bola situácia vyriešená a v jednej zo zápisníc je s uspokojením zaznamenané: „Tak jestvovanie školy je zabezpečené."

Odtlačok pečiatky Kuratória Odbornej školy pre ženské povolania vo Zvolene
(Zdroj: Slovenský národný archív, Fond Živena)

Nová budova školy

Provizórne a nedostatočné priestorové riešenie školy viedlo MOŽ k rozhodnutiu postaviť sídelnú budovu aj s potrebnými školskými priestormi. Úloha to bola na miestne pomery odvážna, ale zložitá a ťažká, aj keď Živena a jej člensky početný zvolenský odbor mali v tom čase silné postavenie a nebývalú podporu predstaviteľov štátnych orgánov. V roku 1929 sa po reorganizácii správy Živeny stal Zvolen sídlom stredoslovenského okresu a jeho predsedníčkou bola Oľga Medvecká, ktorá sa zároveň zaradila medzi členky ústredného výboru Živeny.

Pozvánka zvolenských živeniarok na jeden z kurzov (Zdroj: Slovenský národný archív, Fond Živena)

Z dnešného pohľadu po oboznámení sa s mnohými informáciami, udalosťami a problémami, s ktorými Oľga Medvecká a ďalšie členky výboru prichádzali denne do kontaktu, treba skonštatovať, že išlo o úlohu aj z hľadiska vonkajších podmienok (budovanie nového štátneho útvaru, zmena župného zriadenia na krajinské, hospodárska kríza) nesmierne náročnú. Niekoľko rokov sa s ňou borili najmä po stránke odbornej a finančnej. Po počiatočných rokovaniach, hľadaní finančných zdrojov, organizovaní rozsiahlej celorepublikovej zbierky, oslovovaní príslušných orgánov a kancelárií, získavaním podporných argumentov a nových spolupracovníkov z radov miestnych a štátnych

organizácií sa budovu podarilo postaviť a odovzdať do užívania 4. septembra 1932. Bola to pre Zvolen obrovská udalosť, ktorú zaznamenala aj dobová tlač. Autorom projektu bol pražský architekt Antonín Mendl a staviteľom firma Bohuslava Mandysa zo Zvolena s dozorom architekta Leonida Jakuševiča, ktorého vyslal architekt Mendl. Základnú pôžičku na jej výstavbu poskytla Zemská banka a záruku dali mesto Zvolen a okres Zvolen so schválením príslušných orgánov nového územnosprávneho celku Slovenskej krajiny.

Neoceniteľnú pomoc a podporu pri zabezpečovaní finančných prostriedkov na výstavbu a fungovanie zvolenského sídla Živeny a jej školy poskytoval priebežne JUDr. Ľudovít Medvecký. Tento zvolenský rodák a významný predstaviteľ regionálneho národného hnutia pred rokom 1918 bol švagor predsedníčky Živeny Oľgy Medveckej a neúnavný podporovateľ mesta. Po vzniku republiky sa pohyboval v najvyšších kruhoch vtedajšieho slovenského a aj československého politického a verejného života a ochotne pomáhal pri riešení neľahkých úloh, ktoré stáli pred čelnými predstaviteľmi mesta. Nakoniec celá rodina Medvecká, ktorá mala v rámci Zvolena významné postavenie a jej členovia veľkú autoritu, v plnej miere pomáhala a spolupracovala nielen pri zriadení, ale aj umiestnení a následnom udržiavaní a prevádzkovaní školy.

Nová dvojpodlažná budova bola výnimočnou stavbou, ktorá spojila spolkový dom zvolenskej Živeny s priestormi odbornej školy. Ponúkala moderné priestory pre kino s možnosťou jeho premeny na koncertnú sieň, priestranné učebne a miestnosti pre pedagógov na poschodí, obchodné miestnosti na prízemí a dva nájomné byty. Budova bola vybavená ústredným kúrením a elektrickým osvetlením. Budova Živeny, ako jej Zvolenčania doposiaľ hovoria, sa stala modernou ozdobou vynímajúcou sa pod Zvolenským hradom na rohu vtedajšieho Námestia slobody a Fabrickej cesty.

Kornélia Veselová, predsedníčka Živeny v rokoch 1922 – 1927 (Zdroj: Lesnícke a drevárske múzeum)

Rozvoj školy a jej premena na štátnu odbornú školu

Nové priestorové možnosti priniesli zo strany verejnosti záujem o štúdium na škole. Spočiatku jednoročná škola sa zmenila na dvoj- a od roku 1936 na trojročnú školu. Po odchode z priestorov gymnázia okolo roku 1930 sa jej riaditeľom stal Rudolf Sedláček, ktorého v roku 1934 vystriedala Ružena Sedláčková a v roku 1938 Štefánia Midriaková. Za vzdelaním prichádzali do Zvolena dievčatá z deviatich okresov. Počet žiačok sa zvyšoval, a tomu sa prispôsoboval aj počet tried. Kým v roku 1927 mala škola prihlásených 12 žiačok, v roku 1933 to už bolo 31 a v roku 1937 už museli byť otvorené 4 triedy s 99 žiačkami. Súčasťou školy bola knižnica, školská kuchyňu a jedáleň.

Následkom rozpadu demokratického Československa a vznikom Slovenského štátu pod kuratelou Nemeckej ríše sa zaviedlo aj vyučovanie náboženstva a jazyka nemeckého. Od 1. septembra 1939 tvorilo už učiteľský zbor do 10 stálych a externých učiteľov, ktorým občas vypomáhali učitelia z Meštianskej školy vo Zvolene.

Po skončení 2. svetovej vojny došlo k poštátneniu školstva nariadením SNR číslo 34/1945. Škola rozšírila svoj názov na Štátnu odbornú školu pre ženské povolania. V roku 1948 sa na základe nového školského zákona č. 95/1948 Sb. už zmenila na štvorročnú Vyššiu sociálne zdravotnú školu vo Zvolene s ukončením štúdia maturitou. Škola podliehala Povereníctvu školstva, vied a umení v Bratislave. Učiteľský zbor školy tvorilo 6 učiteliek spolu s riaditeľom Gustávom Midriakom. Externe vypomáhalo ďalších 7 učiteľov. Výročná správa školy za školský rok 1949/50 uvádzala zriadenie 1. ročníka vyššej sociálnej zdravotnej školy, 2. ročník dvojročnej odbornej školy pre ženské povolania a živnostenskú pracovňu šitia šiat, čím potvrdzovala postupnú premenu profilácie školy. Zapísaných bolo 79 žiačok. Štvorročné štúdium s maturitou znamenalo pre študentky získanie kvalifikácie zdravotnej sestry.

Po februári 1948 boli miestne odbory Živeny oboznámené so zlúčením Živeny so Zväzom slovenských žien pod názvom Živena – Zväz slovenských žien. Postupne v priebehu 50. rokov minulého storočia sa musela Živena začleniť do jedinej komunistickým režimom povolenej masovej organizácie žien na Slovensku. Jej majetok prevzalo Povereníctvo kultúry a Povereníctvo zdravotníctva. Budova s kinom prešla do správy Mestského národného výboru vo Zvolene a budova školy do správy Krajského národného výboru Banská Bystrica.

V školskom roku 1953/54 získala škola názov Stredná zdravotnícka škola. V duchu doby mala škola za úlohu vychovávať „uvedomelé a dobre erudované stredné zdravotnícke kádre."

Úzka prepojenosť Živeny vo Zvolene a Strednej zdravotníckej školy je možno pre mnohých Zvolenčanov doposiaľ nie celkom známa. Ide však o najvýznamnejší počin členiek zvolenskej Živeny, ktorý pretrval do súčasnosti v podobe nimi postavenej budovy Živeny (žiaľ po roku 1989 predanej do súkromného vlastníctva a značne zdevastovanej) a najmä plnohodnotne fungujúcej Strednej zdravotníckej školy od roku 1988 umiestnenej v budove bývalej meštianskej školy.

Jubilujúca Stredná zdravotnícka škola vo Zvolene sídli od roku 1988 v budove bývalej meštianskej školy (Foto: Michal Városík)

JAN KOUTNÝ

Životný príbeh prvého zvolenského olympionika, na ktorého sme mali zabudnúť

Radoslav Ragač, historik, archivár

Dňa 19. júla 2024 na budove Strednej zdravotníckej školy v prítomnosti predstaviteľov mesta Zvolena a Banskobystrického samosprávneho kraja čestný prezident Slovenského olympijského a športového výboru František Chmelár spolu s pani Janou Osborne slávnostne odhalili pamätnú tabuľu venovanú jej starému otcovi - športovému gymnastovi a olympionikovi Janovi Koutnému, rodákovi z Moravy, ktorého veľmi úspešná športová kariéra bola v medzivojnovom období spojená so športovým klubom Sokol Zvolen. Mesto Zvolen tak aspoň čiastočne splatilo svoj historický dlh voči významnej osobnosti československého športového hnutia, prvému zvolenskému olympionikovi, ktorého sa komunistický režim snažil vymazať z našich dejín.

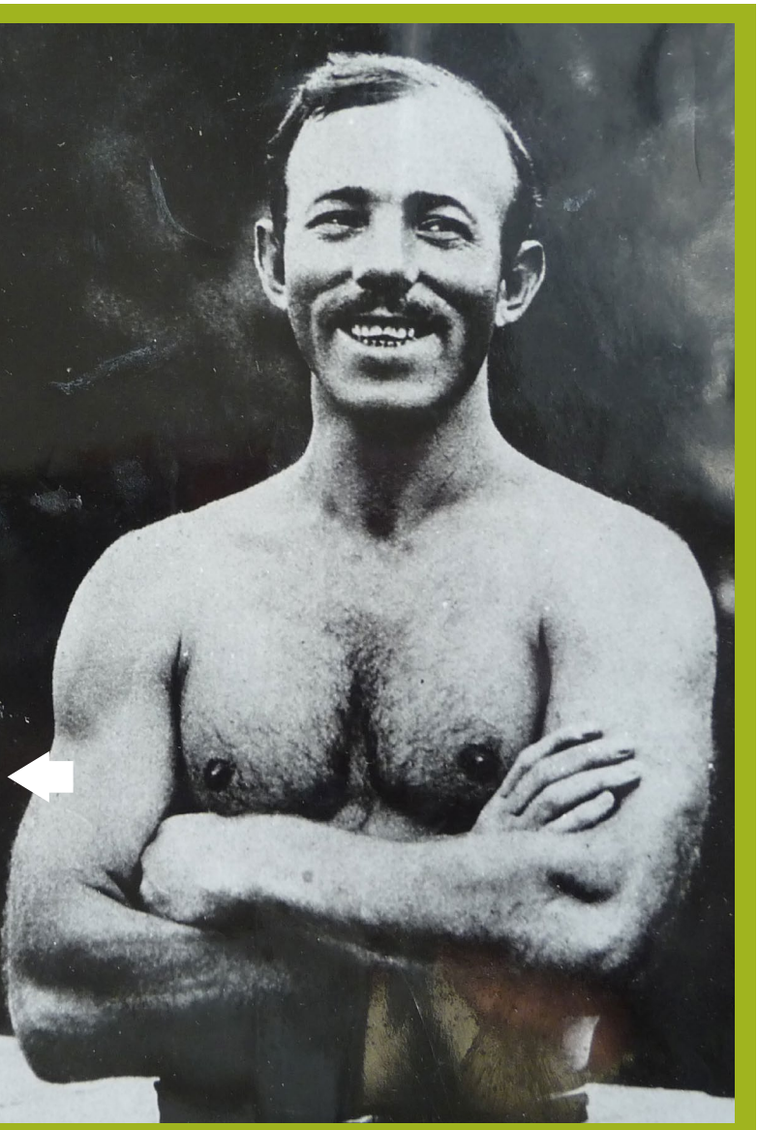

Okamih odhalenia pamätnej tabule na priečelí Strednej zdravotníckej školy vo Zvolene úspešnému olympionikovi. Zľava: čestný prezident Slovenského olympijského a športového výboru František Chmelár, vnučka Jana Koutného Jana Osborne, podpredseda BBSK Ján Beljak, zástupca primátora mesta Zvolen Ľubomír Zdút-Šťastný (Foto: Pavel Albert)

Koutného detstvo a mladosť ovplyvňovali rodná Morava, mäsiarstvo, divadlo, telovýchovná organizácia Sokol a boje na frontoch prvej svetovej vojny

Športový gymnasta Jan Koutný sa narodil 24. 6. 1897 vo Vyškove, v harmonickej, národne cítiacej živnostníckej rodine mäsiara Jana Koutného a Antónie, rodenej Trnavskej. Obaja pochádzali z veľmi skromných majetkových pomerov a celý ich život bol vyplnený usilovnou prácou, aby rodine zabezpečili dôstojné životobytie. Budúci olympionik vo svojom rodisku absolvoval českú základnú školu, nižšie gymnázium a potom aj dvojročnú obchodnú školu. Popri tom ho otec od detstva priúčal aj mäsiarskemu remeslu. Chlapca fascinovali najmä hodiny dejepisu a veľmi rád čítal. Zároveň od detstva miloval divadlo. Aby sa dostal častejšie na predstavenia, nosieval napríklad kočovným divadelníkom kulisy. Svoj nesporný športový talent začal rozvíjať v miestnom Sokole, ktorý sa stal doslova jeho druhým domovom. Sokolské hnutie bolo podľa vlastných slov Jana Koutného „náplňou jeho života až do pozdných liet". V roku 1911 otec kvôli ručeniu za zmenku svojho známeho nešťastne prišiel o svoju živnosť a väčšinu majetku a rodina s tromi deťmi tak fakticky začínala odznova. Presťahovali sa do Tišnova, kde si otec prenajal hostinec. Jan popri svojich školských povinnostiach rodičom vypomáhal pri živnosti a potom nakrátko nastúpil ako bezplatný praktikant v garbiarskej továrni. Do jeho dospievania však už zakrátko zasiahli hrôzy prvej svetovej vojny. V roku 1915 dosiahol plnoletosť, odviedli ho a musel narukovať. V rakúsko-uhorskej uniforme Jan postupne prešiel frontovým bojmi v Rumunsku, Rusku a napokon v severnom Taliansku. Na fronte strávil spolu viac ako dva roky, bol zranený, potom ťažko ochorel a istý čas strávil v nemocnici. Vznik Československa ho zastihol v Taliansku, odkiaľ sa s ťažkosťami, sčasti dokonca pešo, vybral do slobodnej vlasti. Po svojom návrate Jan Koutný nastúpil v Brne do československej armády a potom sa so svojím plukom zúčastnil bojov v Tešínsku. Po dvoch mesiacoch bol pluk stiahnutý naspäť do Brna. O niečo neskôr, v apríli 1919, sa jeho jednotka obrneným vlakom presunula na Slovensko, kde ešte stále prebiehali boje s maďarským boľševikmi. Do priamych bojov však už nezasiahol. Jan v armáde zostal ešte ďalšie dva roky. V tomto období si okrem poctivého plnenia vojenských povinností intenzívne dopĺňal aj svoje odborné vzdelanie. Najprv absolvoval

bez maturity tretí ročník Vyššej obchodnej školy v Banskej Bystrici a zároveň sa zapísal na odbor Štátne účtovníctvo na Českej vysokej škole, sídlom v Banskej Bystrici. Potom odcestoval do Prahy na dvojtýždňový sokolský nácvik reprezentácie na športové preteky vo francúzskom Lille. Po návrate z pretekov sa v júni 1921 natrvalo vrátil do Zvolena, kde potom dlhé roky pôsobil ako bankový úradník. Bol postupne vedúcim učtárne, neskôr prokuristom a potom až do roku 1939 zástupcom riaditeľa zvolenskej filiálky spomínanej Národnej banky.

Ján Koutný na dobovej fotografii (Súkromný archív: Ján Holko)

V roku 1923 sa Jan Koutný oženil s Ľudmilou Pravdovou (*1898), rodáčkou z blízkej Slovenskej Ľupče. Narodili sa im dvaja potomkovia. Syn Ján (*1925) bol povolaním elektromechanik a po vojne pôsobil vo firme Křižík v Prahe – Karlíne. Zomrel v roku 1980 na následky autonehody. Mladšia dcéra Ľudmila (*1927) bola chemickou inžinierkou a na začiatku svojej profesionálnej kariéry pracovala v pražskej firme SPOFA. Neskôr sa venovala vedeckej práci v pražskom Výskumnom ústave pre farmáciu a biochémiu. Janovu manželku postihol počas vojny tragický osud. Nacisti ju, už s podlomeným zdravím, uväznili v internačnom tábore. Sedem mesiacov po svojom prepustení z tábora zo zdravotných dôvodov, začiatkom februára 1944, Ľudmila zomrela na následky prežitých útrap. Počas jej internovania zomrel v núdznych podmienkach bez nevestinej pomoci vo Vyškove aj Janov ťažko chorý otec.

dnešnom Vysokom učení technickom, v Brne, ktorý úspešne ukončil štátnou skúškou.

Budúci olympionik sa usadil v meste pod Pustým hradom

Po prepustení do civilu v roku 1921 sa Jan Koutný usadil vo Zvolene. Krátko pracoval ako úradník v tunajšej Československej účastinnej spoločnosti, dcérskej obchodnej spoločnosti Národnej banky, účastinnej spoločnosti so

Ako športový gymnasta patril k najúspešnejším československým športovcom svojej generácie na medzinárodnom poli

Bol zároveň priekopníkom tejto športovej disciplíny na Slovensku. Opakovane žal na rôznych sokolských pretekoch a opakovane aj bol členom sokolskej reprezentácie. V rámci reprezentácie sa napríklad ako jediný zástupca slovenského sokolského oddielu zúčastnil spomínaných pretekov v Lille v roku 1921 a neskôr, v roku 1926, v Štrasburgu.

Ako člen klubu Telocvičná jednota Sokol Zvolen našu krajinu veľmi úspešne reprezentoval dokonca na dvoch olympiádach. Na letných olympijských hrách v Paríži v roku 1924 získal prvýkrát pódiové umiestnenie - striebornú medailu v preskoku cez koňa na dĺžku, pričom mu olympijské zlato uniklo len o vlások, o jedinú stotinu bodu. Vo viacboji skončil nakoniec jedenásty a v disciplíne kruhy siedmy. O štyri roky neskôr pridal do svojej medailovej zbierky ďalší vzácny olympijský kov - striebro, ktoré získal ako člen československého družstva na letných olympijských hrách v Amsterdame. Rovnako ako predtým v Paríži súťažil aj vo viacboji, a nakoniec obsadil 31. miesto. S pribúdajúcimi rokmi sa Jan Koutný začal čoraz viac venovať sokolskej trénerskej a organizačnej práci a osobitne mládeži a výchove nastupujúcej generácie. V rámci domovskej sokolskej župy „Detvan" bol v 30. rokoch vedúcim sokolského mužského dorastu. Jeho veľmi dobrou trénerskou vizitkou je to, že zvolenskí Sokoli boli považovaní za technicky najvyspelejších v celej sokolskej župe.

Reverz striebornej medaily z letných olympijských hier v Paríži 1924
(Zdroj: wikimedia.org)

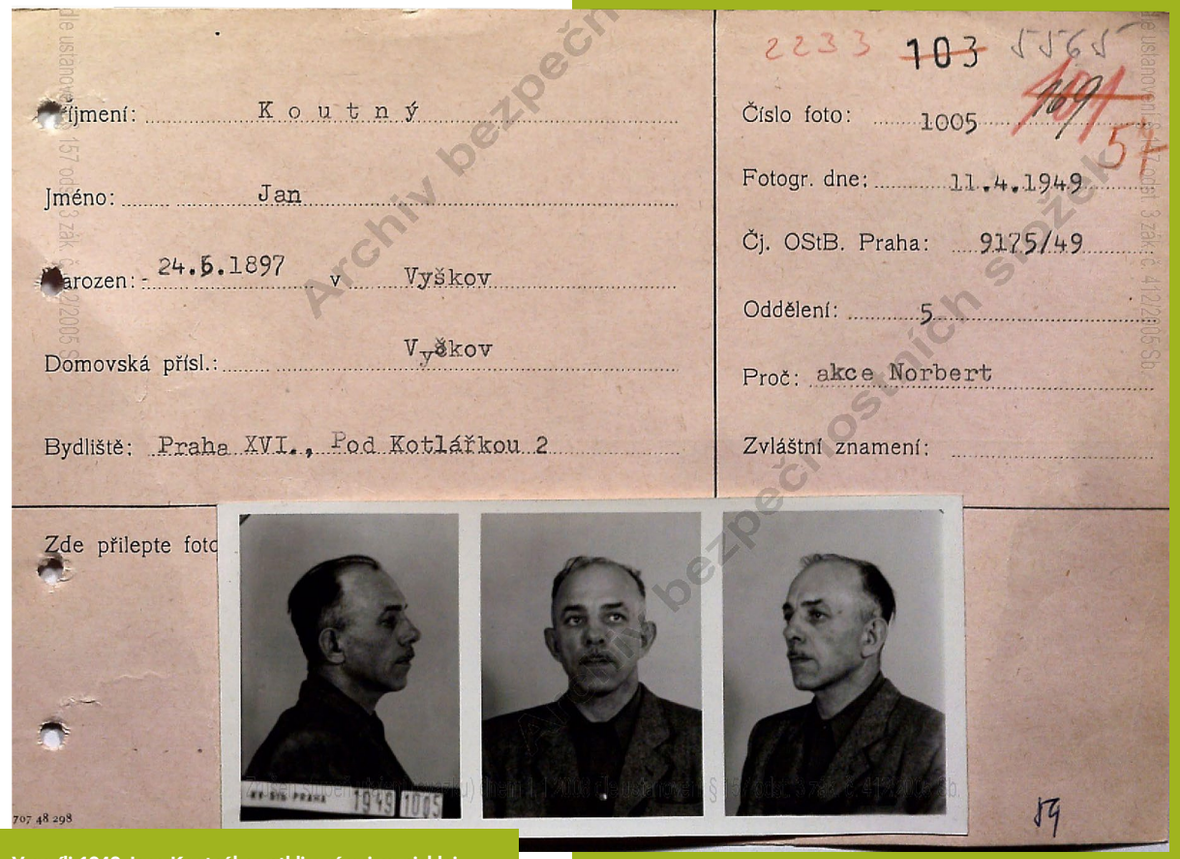
Okrem svojej úspešnej profesionálnej a športovej kariéry bol Jan Koutný aj zvolenským sokolským funkcionárom. Ako dlhoročný náčelník tunajšieho Sokola sa aktívne zapájal do kultúrneho a spoločenského života mesta, napríklad organizovaním rôznych podujatí. Veľmi obľúbené boli napríklad jeho telovýchovné akadémie pri výročiach republiky a župných zletoch, niektoré pre veľký úspech museli opakovať, a ďalšie verejné vystúpenia s náradím a náčiním podľa jeho choreografií. Zvolenskí Sokoli, ktorých bolo v 30. rokoch okolo 250, totiž mali aj svoj zábavný odbor, veľmi aktívny bábkarský odbor a aktívne si budovali aj svoju knižnicu. Principálom zvolenského sokolského bábkového divadla bol v tomto období Karol Mandys. O obetavosti Jana Koutného svedčí aj snaha odovzdávať mladej generácii svoje odborné poznatky a skúsenosti. V rokoch 1923 - 1926 bezplatne vyučoval na novo vzniknutej zvolenskej kupeckej učňovskej škole predmety obchodná korešpondencia, obchodná náuka a účtovníctvo.

Nesúhlasil s nacistickou okupáciu a pridal sa k zahraničnému odboju

Po vzniku Slovenského štátu hrozilo Janovi Koutnému kvôli účasti na Homolovom puči a verejne deklarovanému nesúhlasu so zmenou politických pomerov zatknutie Hlinkovou gardou. Kvôli akútne hroziacemu zatknutiu musel na jar 1939 Zvolen urýchlene opustiť a nútene odísť do Protektorátu Čechy a Morava. Nezmieril však sa ani na okamih s ťaživou nemeckou okupáciou svojej vlasti. Zapojil sa do sokolského hnutia, do odbojovej skupiny Obrana národa v Brne a hľadal cesty, ako sa pridať k vznikajúcemu zahraničnému odboju. Začiatkom roku 1940 ilegálne prekročil hranice protektorátu a cez Slovensko, Maďarsko sa dostal do Juhoslávie. V Belehrade vstúpil do radov Cudzineckej légie. Balkánskou cestou sa potom cez Grécko a Turecko dostal až na Blízky východ, do Sýrie a Liba-

Propagačný plagát letných olympijských hier v Amsterdame 1928
(Zdroj: wikimedia.org)

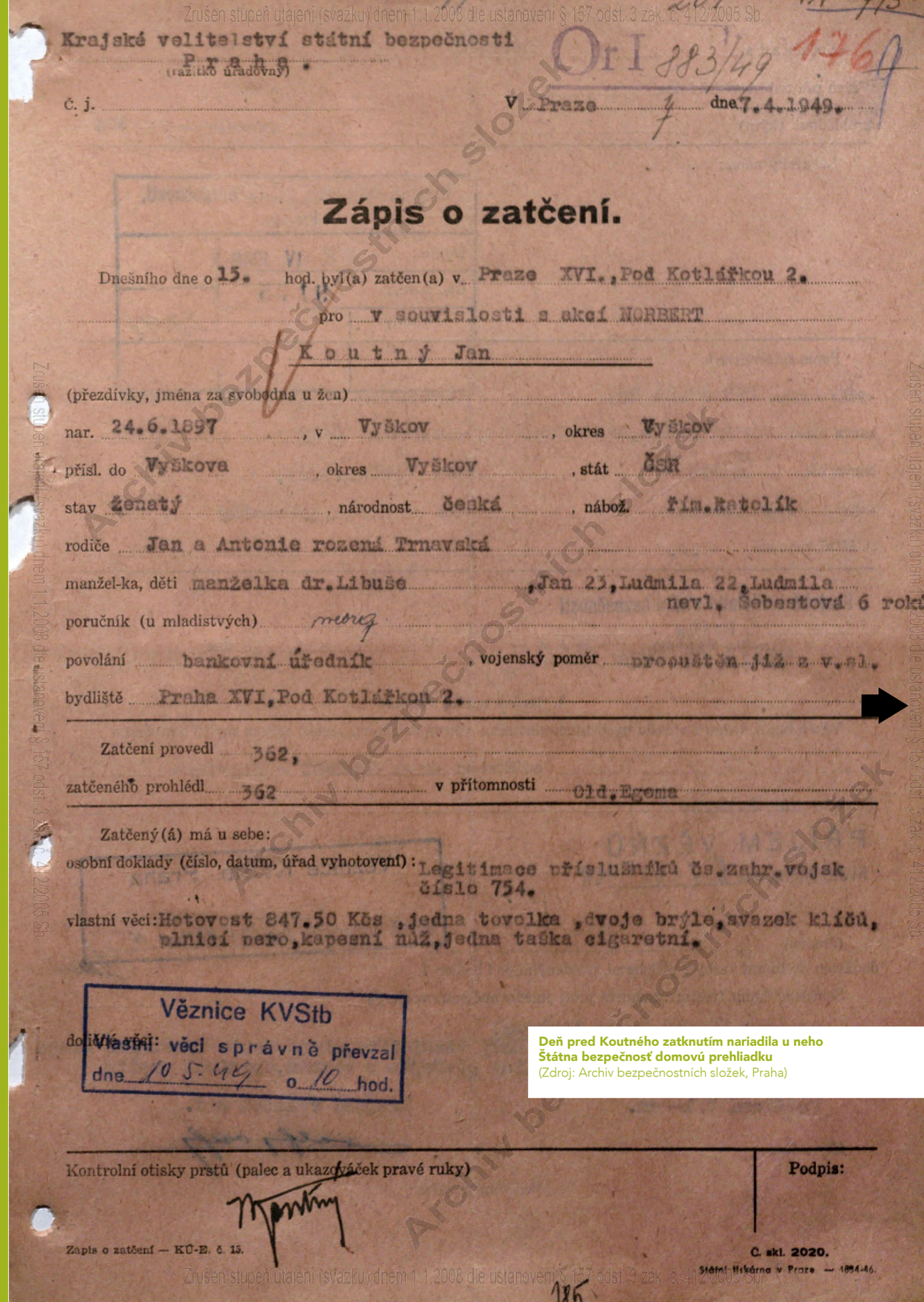

V apríli 1949 Jana Koutného zatkli v rámci rozsiahlej bezpečnostnej akcie „Norbert" proti bývalým dôstojníkom československej armády, odbojárom a osobám považovaným nastupujúcim komunistickým režimom za politicky nespoľahlivé
(Zdroj: Archiv bezpečnostních složek, Praha)

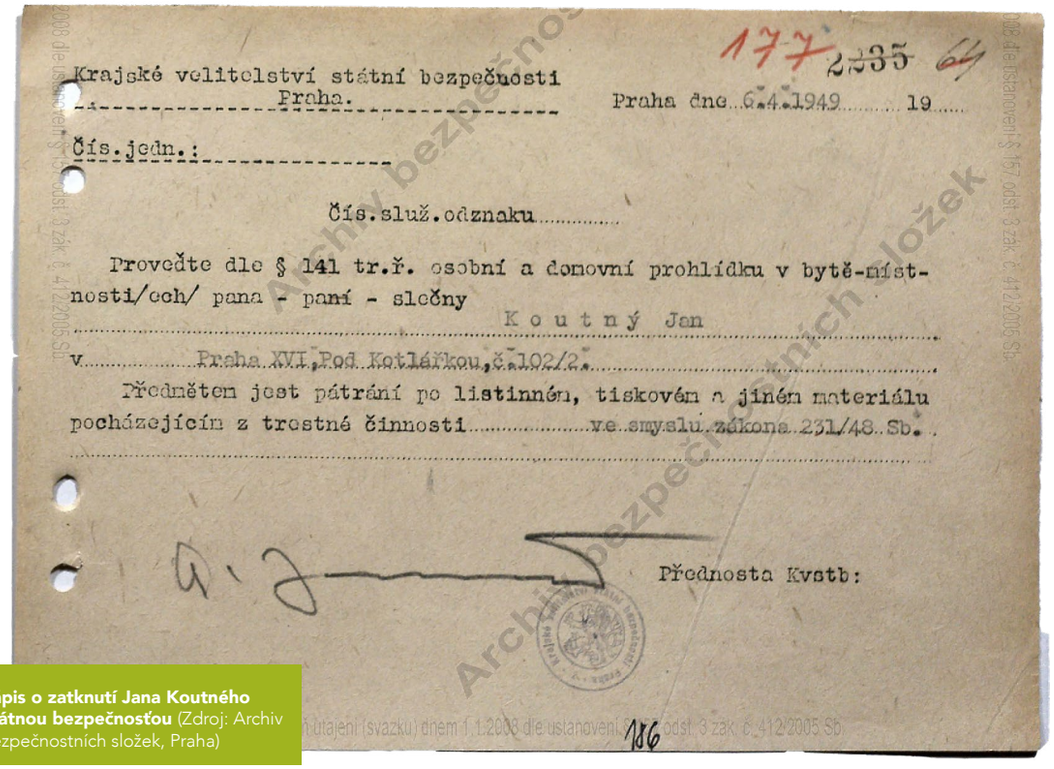
nonu. Nasledovala strastiplná cesta z Bejrútu cez Egypt, Alžírsko a Maroko do Francúzska. V Adge potom 15. 3. 1940 vstúpil do radov československej armády vo Francúzsku a neskôr po evakuácii vo Veľkej Británii. V hodnosti výkonného rotmajstra slúžil vo veliteľskej čate delostreleckého pluku 1, istý čas bol pridelený v plukovnej kancelárii. Väčšinu času však viedol vo svojom pluku telovýchovu mužstva. V Británii bol zároveň vedúcim a cvičiteľom armádnej telocvičnej propagačnej skupiny. Zúčastnil sa mnohých akadémií usporiadaných v rôznych mestách pre britskú verejnosť. Zároveň bol aj náčelníkom londýnskeho Sokola a zahraničnej sokolskej župy. Kvôli vredu na dvanástniku bol zo zdravotných dôvodov v roku 1942 uvoľnený z aktívnej služby v armáde. Potom až do konca druhej svetovej vojny pôsobil ako hlavný pokladník na ministerstve financií československej exilovej vlády. Spravoval napríklad finančné prostriedky Sporiteľne československého vojska v zahraničí. Za odbojové zásluhy mu bola v roku 1943 udelená československá vojenská medaila Za zásluhy I. stupňa.

Po vojne pracoval v pražskej Legiobanke a založil si novú rodinu

Po skončení služby v zahraničnej armáde koncom septembra 1945 sa Jan Koutný vrátil z Veľkej Británie do vlasti. Nie však naspäť do Zvolena, natrvalo sa usadil v hlavnom meste republiky a snažil sa po osobnej tragédii, ktorá ho cez vojnu postihla, opäť začať žiť normálny mierový život. Vrátil sa k svojej profesii bankového úradníka a v decembri 1945 sa zamestnal ako prokurista v Legiobanke. Po poštátnení finančníctva po roku 1948 bol presunutý na oddelenie likvidatúry štátnych cenných papierov Štátnej banky Československej. Po vojne si založil aj novú rodinu. V decembri 1946 sa v Prahe po druhýkrát oženil brnenskou rodáčkou, ovdovenou JUDr. Libušou, rod. Šebestovou (*1916), ktorá po vojne dokončila právnické štúdiá na univerzite v Brne. S manželkou, jeho deťmi z prvého manželstva a jej

Deň pred Koutného zatknutím nariadila u neho Štátna bezpečnosť domovú prehliadku
(Zdroj: Archiv bezpečnostních složek, Praha)

Krajské velitelství státní bezpečnosti
Praha.

Praha dne 6.4.1949 19

177 2235 49

Čís.jedn.:

Čís.služ.odznaku

Proveďte dle § 141 tr.ř. osobní a domovní prohlídku v bytě-místnosti/ech/ pana - paní - slečny

Koutný Jan

v Praha XVI, Pod Kotlářkou, č.102/2.

Předmětem jest pátrání po listinném, tiskovém a jiném materiálu pocházejícím z trestné činnosti ve smyslu zákona 231/48 Sb.

Přednosta Kvstb:

186

Archiv bezpečnostních složek

Zápis o zatknutí Jana Koutného Štátnou bezpečnosťou (Zdroj: Archiv bezpečnostních složek, Praha)

malou dcérou Ludmilou Fialovou (1942) bývali spolu v prenajatom trojizbovom byte na ulici Pod Kotlářkou 2 v Prahe XVI na Smíchove. Po návrate do vlasti sa Jan Koutný opätovne zapojil aj do sokolského a odborového hnutia, zvodom komunistickej strany on aj jeho rodina odolali. V tomto období sa postupne zhoršoval jeho zdravotný stav. V lete 1948 musel absolvovať operáciu žalúdka a podľa zápisníc z výsluchov mal už problém aj so sluchom, poškodeným prechádzajúcou službou v delostrelectve.

Koutného perzekvovala komunistická Štátna bezpečnosť

Ako účastník západného odboja sa Jan Koutný po komunistickom prevrate vo februári 1948 takmer okamžite dostal do hľadáčika Štátnej bezpečnosti. V apríli 1949 bol s mnohými ďalšími zatknutý v rámci rozsiahlej bezpečnostnej akcie „Norbert", ktorá bola zameraná proti bývalým dôstojníkom československej armády, odbojárom a osobám považovaným nastupujúcim komunistickým režimom za politicky nespoľahlivé. 7. apríla 1949 bol o tretej popoludní Štátnou bezpečnosťou vzatý do väzby, nasledovali výsluchy v jej väznici, dlhé vyšetrovanie a potom o niekoľko mesiacov, v júni 1949, súdne konanie. Jan Koutný bol súdený v politickom monsterprocese nazvanom „Karol Nigrín a spoločníci", v ktorom bolo obžalovaných spolu 62 osôb. Štátny súd v Prahe už 30. júna 1949 skončil svoje hlavné pojednávanie vo veci a vyniesol rozsudok, pričom uložil jeden trest smrti v neprítomnosti pre obžalovaného generála Václava Vlčka, doživotie pre profesora Karla Nigrína a viacročné tresty väzenia pre väčšinu zo spomínaných 62 obžalovaných. V prípade Jana Koutného sa mu podľa trestného oznámenia Krajského veliteľstva Štátnej bezpečnosti v Prahe kládlo za vinu, že obžalovaný neudal profesora Nigrína a generála Jana Šípka, ktorí ho krátko po februári 1948 navštívili v jeho kancelárii v banke so žiadosťou, aby sa zapojil do ilegálnej činnosti (odboja) voči nastupujúcemu komunistickému režimu, čo on odmietol. Nakoniec bola žaloba voči nemu vzatá späť, nakoľko ani zmanipulovanému komunistickému súdu sa nepodarilo preukázať mu okrem tohto žiadnu inú „vinu". Jan Koutný tak bol napokon so šťastím prepustený z väzby, na slobodu sa však už dostal ako politicky nespoľahlivý občan „druhej kategórie". Namiesto zaslúženého užívania si športovej slávy zostal v ďalších rokoch pod dohľadom Štátnej bezpečnosti, mal zakázané čokoľvek hovoriť o jeho vyšetrovaní, a jeho ďalší život bol, podobné ako v desiatkach tisícov rovnakých prípadov, napriek jeho nesporným zásluhám poznačený perzekúciou a obmedzeniami.

Štátnu bezpečnosť v ďalších rokoch zaujímali najmä kontakty Jana Koutného z pobytu v Anglicku a styky s pofebruárovými politickými emigrantmi, osobitne s profesorom Bohdanom Hejdukom. Kontrolovala napríklad jeho korešpondenciu, dokonca na jeho sledovanie nasadila jedného zo svojich tajných spolupracovníkov – agenta s krycím menom Lexa. Jana Koutného v rokoch 1951 a 1952 vyšetrovatelia Štátnej bezpečnosti ešte dokázateľne minimálne dvakrát vypočúvali a rozhodne nešlo o jediné výsluchy na polícii, ktoré v 50. rokoch absolvoval. Dôkazový materiál použiteľný na jeho odsúdenie sa jej však ani v tomto prípade získať nepodarilo. Pri čítaní protokolov z výsluchov je zároveň zrejmé, že sa Jan Koutný snažil nepoškodiť svojim blízkym a mnohé z toho, čo nepochybne vedel, ešteb ákom nepovedal. Ešte v roku 1959 ho Štátna bezpečnosť opätovne preverovala (lustrovala) v inom vyšetrovanom prípade. Na prelome 50. a 60. rokov Jan Koutný dosiahol dôchodkový vek a odišiel do penzie. Skutočnú úľavu a koniec obáv z politicky motivovaného prenasledovania mu však, aspoň na krátke obdobie, nakoniec priniesla až Pražská jar. Posledné roky svojho života prežil v ústraní na starobnom dôchodku. Zomrel dňa 18. 7. 1976 v Prahe.

Zvolen na olympionika nezabudol

Morálny dlh spoločnosti voči tomuto statočnému pracovitému človeku, ktorý sa nesklonil pred nacistami a ani pred komunistami, sa podarilo aspoň čiastočne napraviť až po Nežnej revolúcii. Môžeme byť právom hrdí, že Zvolen na svojho prvého olympijského hrdinu nezabudol.

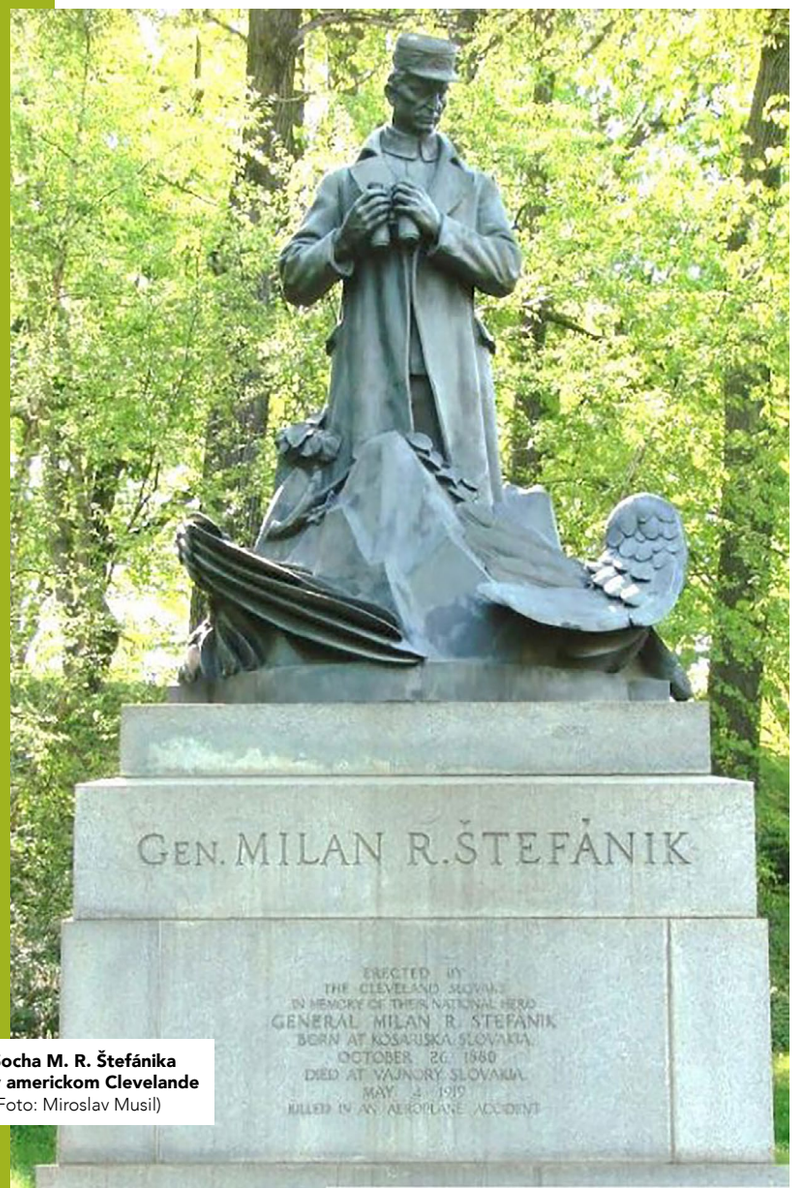

Pamätná tabuľa odhalená 19. júla 2024 vo Zvolene úspešnému olympionikovi Janovi Koutnému (Foto: Michal Várošík)

Anabáza memoriálnych zobrazení MILANA RASTISLAVA ŠTEFÁNIKA v Banskej Bystrici

Jana Borguľová, literárna múzejníčka a publicistka

Po vzniku Československej republiky v roku 1918, ale najmä v súvislosti s tragickým úmrtím jedného z jej zakladateľov - Milana Rastislava Štefánika (4. mája 1919 v Ivanke pri Dunaji) – sa začala prirodzená pozornosť začlenenia tejto jedinečnej osobnosti do verejného priestoru aspoň v „náhradnej" forme prostredníctvom pamätných tabúľ, búst, sôch a monumentov. Historici pomenúvajú obdobie po smrti akejkoľvek historickej postavy ako „druhý život". Pod pojmom druhý život sa teda skrýva všetko, čo sa so životom, dielom a odkazom osobnosti deje po smrti. Vlastne sa v tom odzrkadľuje, ako sa spoločnosť k tejto osobnosti hlási alebo nehlási, využíva, zneužíva, manipuluje jej odkaz a dielo, čo sa s jej dielom a politickým i ľudským odkazom stalo po smrti. Druhý život je aj o tom, že sa jej pripisujú isté vlastnosti, schopnosti a možnosti, ktoré v tej dobe nemala, ale my premietame do nej našu sociálnu skúsenosť.

Socha M. R. Štefánika v americkom Clevelande
(Foto: Miroslav Musil)

Socha zhotovená pre mesto pod Urpínom skončila za „veľkou mlákou"

Prvá vlna takéhoto sprítomňovania Štefánika súvisela priamo s miestami, kde žil, pôsobil a zomrel. Spomeňme v tejto súvislosti pamätnú tabuľu v rodisku (Košariská 1920), pomník v Ivanke pri Dunaji (1923), mohylu na Bradle (1928) a i. Jednou z takých aktivít boli aj zbierky československých legionárov na pomníky a pamätné tabule ako hold jeho vojenskej kariére. Do zoznamu uvedených aktivít môžeme zaradiť aj pomník československých vojakov – legionárov na vojenskom cintoríne v Banskej Bystrici časti Majer. V tomto priestore bola vybudovaná jedna z najväčších vojenských nemocníc rakúsko-uhorskej armády, pri ktorej bol zriadený cintorín, kde bolo pochovaných vyše tisíctristo vojakov. Pomník legionárov je symbolický, pripomína známe a neznáme obete z jednotiek legionárov z Talianska. Tamojší československý zbor založil generál M. R. Štefánik 13. 8. 1918. O postavenie pomníka sa už v roku 1919 zaslúžili legionári českého pešieho pluku 35 Foligno, ktorí slúžili práve v Banskej Bystrici. Aj keď Štefánik nie je priamo na pomníku spomínaný, bezprostredne s jeho aktivitami súvisí, dokazuje to aj text *A my vždy cítili, že vytrvať je krásne.*

Pomník československých legionárov
(Zdroj: www.banskabystrica.sk/aktuality/2024)

Banskobystričania boli medzi prvými, ktorí chceli mať dôstojný pomník venovaný tejto jedinečnej osobnosti. Dôvod bol unikátny – rodák z mesta pod Urpínom sochár Frico Motoška sa stvárnením Štefánika zaoberal už od jeho tragickej smrti. A hoci tvoril v Bratislave, rokoval o jeho umiestnení práve v svojom rodisku. Mesto dokonca v roku 1920 zriadilo komisiu na dohliadanie realizácie prác. Socha bola hotová o dva roky, ale do Banskej Bystrice nedoputovala. Príčinou boli nielen finančné problémy, ale aj skutočnosť, že sa o ňu zaujímali americkí Slováci. A tak Motoškova socha skončila v USA, kde stojí v meste Cleveland podnes. Krátko na to sa ešte uvažovalo o zakúpení jej kópie, k tomu však napokon nedošlo.

Za breznianskou sochou Štefánika v životnej veľkosti nechceli Banskobystričania zaostávať

Po celom Slovensku sa rozbehli zbierky na postavenie memoriálnych objektov Štefánikovi, dokonca aj tam, kde osobne nikdy nebol. Žili tam však občania, ktorí si jeho život, pôsobenie a vynikajúce zásluhy osobitne vážili.

Prvým pomníkom v životnej veľkosti sa stala socha Štefánika v neďalekom Brezne. Základný kameň položili 28. októbra 1928 a už 5. mája 1929 bola socha od Jozefa Pospíšila na hlavnom námestí slávnostne odhalená! Jej osud však bol zložitý, tak ako aj pri iných sochárskych zobrazeniach bola roku 1952 socha odstránená (zachránili ju Mostárenci). Vrátila sa až po roku 1989 a dostalo sa jej veľkého ocenenia. (Malá odbočka: keďže Brezno malo partnerské vzťahy s francúzskym mestom Meudon, kde Štefánik pôsobil, po diplomatickej linke sa riešilo osa-

denie jeho sochy práve v tomto meste na znak historických vzťahov Slovenska a Francúzska. Vybraná bola práve breznianska socha, pretože je Štefánik zobrazený v generálskej hodnosti a francúzskej uniforme. Slávnostne bola odhalená v roku 1999.) Pri rivalite miest bolo jasné, že Banská Bystrica nechcela zaostať ani v tomto smere. Bola preto vyhlásená zbierka na postavenie sochy Štefánika. Evidujeme iba krátky záznam zo zasadnutia mestskej rady v roku 1933, že sa kontaktuje s akad. sochárom Ladislavom Majerským o buste gen. Štefánika. Zbierka však nebola veľmi úspešná a realizácia sa odďaľovala. Prišiel však rok 1938 a zásadné politické zmeny v Európe. Po viedenskej arbitráži vznikol slovenský štát, nastali zmeny systému a personálne rošády. Mesto v tom čase viedol vládny komisár Michal Samuhel.

Za veľkých osláv postavili generála z bronzu na dnešnej malej železničnej stanici pod Urpínom

A tu prichádza zaujímavý zlom. V roku 1938 pripadlo Komárno Maďarsku, pričom sa v tejto súvislosti riešila otázka, čo so sochou Štefánika. Na vysvetlenie uvádzame: Na základe zbierky príslušníkov komárňanského 12. pešieho pluku, nazvaného po Štefánikovi, bola vyhotovená jeho socha v životnej veľkosti od autorov akad. sochára Otokara Španiela s arch. Dušanom Jurkovičom. Roku 1930 bola dôstojne

Počas slávnostného aktu odhalenia sochy generála Štefánika pri malej železničnej stanici v Banskej Bystrici roku 1940
(Zdroj: Múzeum vo Svätom Antone; Album fotografií bulharského cára Ferdinanda Coburga)

umiestnená v priestore pred známou pevnosťou. Až do roku 1938, keď mesto pripadlo Maďarsku. Okupácia južných oblastí Slovenska maďarskými vojskami v roku 1939 priniesla hrozbu zlikvidovania pomníka. Našťastie, 12. peší pluk M. R. Štefánika bol premiestnený do Banskej Bystrice a jeho príslušníci apelovali na predstaviteľov mesta, aby pomohli sochu zachrániť. To sa stretlo s veľkým pochopením, lebo sa tak naplnili dávne túžby Bystričanov.

Počas slávnostného aktu odhalenia sochy generála Štefánika pri malej železničnej stanici v Banskej Bystrici roku 1940
(Zdroj: Múzeum vo Svätom Antone; Album fotografií bulharského cára Ferdinanda Coburga)

Práve mesto pod Urpínom bolo najpripravenejšie prevziať hotovú sochu a umiestniť ju na vhodnom mieste. Tým bol exponovaný priestor pri dnešnej malej železničnej stanici. Stačilo

vybudovať monumentálny podstavec na úpätí Urpína a umiestniť sochu obrátenú smerom k rieke Hron, k Národnej ulici a centru mesta. Veď aj bezprostredná výstavná ulica popri Hrone niesla meno Štefánikovo nábrežie. Kým sa tak stalo, po prevezení sochy z Komárna do Banskej Bystrice bola dočasne umiestnená na neďalekom dôstojnom mieste, v predsieni Grand hotela Národný dom.

Na monumentálnom podstavci sa intenzívne pracovalo od 4. októbra do polovice decembra 1939, po zimnej prestávke sa všetko pripravovalo tak, aby sa veľkolepá slávnosť odhalenia sochy M .R. Štefánika uskutočnila v sobotu 4. mája 1940.

Pre Banskú Bystricu to bola mimoriadna udalosť, predchádzala jej intenzívna príprava a zapojenie širokej verejnosti. Členky Živeny a žiačky odbornej školy pre ženské povinnosti mali prísť v krojoch, žiaduci boli aj kňazi a bohoslužby, mestská elektráreň zariaďovala iluminácie a miestny rozhlas, zabezpečovalo sa vysielanie, filmovanie, reklama, tribúny a kvetinová výzdoba. Nezabudlo sa ani na železničnú a miestnu dopravu.

Seniori z Hornej Mičinej pred sochou M. R. Štefánika v Komárne (Súkromný archív: Jana Borguľová)

O 10:15 hod. sa konal nástup vojska, škôl a korporácií v Súdobnej ulici (dnes Skuteckého ul.) pred vojenskou akadémiou. Nasledoval sprievod námestím A. Hlinku (dnes Námestie SNP) a Národnou ulicou na priestranstvo pod Urpínom. Zaznela štátna hymna, vztýčená bola štátna vlajka, slávnostný akt otvorenia vykonal vládny komisár Michal Samuhel. Spevokol učiteľského ústavu zaspieval pieseň, po ktorej predniesol slávnostnú reč poslanec a riaditeľ Dr. František Hrušovský. Najmladší účastníci zarecitovali báseň, potom nasledoval prejav zástupcu Matice slovenskej Dr. Jána Martáka. Záver patril učiteľskému spevokolu. Iba počasie trochu nespolupracovalo, na účastníkov sa zniesol jarný dážď.

A tak až do roku 1948 žiarila socha gen. Milana Rastislava Štefánika pod Urpínom pri malej stanici a Bystričania boli na ňu pyšní! A bolo aj na čo: realisticky stvárnená bronzová socha v nadživotnej veľkosti (výška cca 2,5 m), stojaca postava muža vo vojenskej uniforme generála, s napnutou hruďou a rozkročenými nohami vo vojenských čižmách, s ľavou nohou vykročenou. Hlavu drží vzpriamene a oči upierajú pohľad vpred. V pravej ruke drží pri tele zvinutý dokument, s ľavou rukou pred telom sa opiera o šabľu. (Pomník bol vyhlásený za kultúrnu pamiatku v roku 1970)

Štefánik napokon „zakotvil" na sútoku Váhu a Dunaja

Po vojne sa však k nej Komárno začalo opäť hlásiť a chcelo si ju vziať späť. Banská Bystrica sa sochy, samozrejme, nechcela vzdať, urputne bojovala o jej vlastníctvo, ale súd ju prisúdil ako majetok 12. pešiemu pluku v Komárne. Zapôsobilo aj to, že sa o jej vrátenie usiloval aj komárňanský MO Matice slovenskej.

Hoci sa Komárno po II. svetovej vojne vytrvalo hlásilo k odkazu Štefánika a jeho pomníku, ani tam však nemal pokoja. Mesto sochu najskôr umiestnilo na hlavnom námestí

Pôvodná busta M. R. Štefánika v Sásovej, dnes mestskej časti Banskej Bystrice (Zdroj: PECNÍK, Marcel, Vladimír Sklenka a kolektív. Sásová a Rudlová. 2012)

Štefánikovou sochou v Banskej Bystrici. Pri príležitosti osláv 20. výročia SNP roku 1964 naň umiestnili sochu partizána od akad. sochára Karola Dúbravského ako spomienku na ťažký boj partizánov v slovenských horách.

M. R. Štefánik zostáva pre spoločnosť jednou najvýznamnejších postáv našich dejín

V Banskej Bystrici sa zrkadlí sínusoida vzťahu k Štefánikovej osobnosti na pozadí ďalších dvoch memoriálnych objektov. Známe sú ešte dve jeho sochárske stvárnenia v meste. Prvá Štefánikova busta od Ladislava Majerského bola umiestnená roku 1938 pred zvonicou v miestnej časti Sásová, druhá roku 1939 ako súčasť pomníka obetiam I. svetovej vojny v časti Rudlová. Ani jedna tam však nezotrvala kontinuálne. V Sásovej ju „odložili" roku 1953 a na svoje miesto sa v podobe epoxidového odliatku vrátila až v roku 2005. V Rudlovej roku 1959 namiesto busty umiestnili guľu, náprava nastala roku 1990.

pred mestský úrad, roku 1952 tam však uprednostnilo pomník záchrancu Komárna generála G. Klapku. Štefánik putoval do kazematov komárňanskej pevnosti, aby v roku 1968 opäť vstal z popola a bol slávnostne inštalovaný v Leninovom sade. Ani to však nemalo dlhého trvania, o šesť rokov bol umiestnený do skladu Podunajského múzea. Až v roku 1990 po vzniku Domu Matice slovenskej bola socha zrenovovaná a slávnostne odhalená pred jej sídlom, ktoré má adresu – Námestie M. R. Štefánika. Presvedčiť sa o tom pred rokom mohli napríklad účastníci výletu seniorov z Hornej Mičinej pri Banskej Bystrici, ktorí navštívili mesto na sútoku Váhu a Dunaja. Ich sprievodcom bol riaditeľ Domu Matice slovenskej Jozef Černek. Pred ich sídlom je na vysokom podstavci umiestnená práve tá Štefánikova socha, ktorá osem rokov prebývala v meste pod Urpínom. No a z jeho úst sa dozvedeli celú jej históriu.

Dopovedať treba aj informáciu o využití pôvodného podstavca pod

Busta generála Štefánika v Rudlovej v súčasnosti je súčasťou pamätníka oboch svetových vojen (Foto: Matúš Molitoris)

Štefánikova busta pred zvonicou v Sásovej, mestskej časti Banskej Bystrice (Foto: Matúš Molitoris)

Chvalabohu, dnes sme ako spoločnosť voči M. R. Štefánikovi žičliví, venujeme mu pozornosť ako osnovateľovi vzniku Československej republiky, priekopníkovi vedy, výskumu v rôznych oblastiach; píšu sa o ňom knihy, konajú sa zaujímavé výstavy, odhaľujú sa, príp. sa znovu odhaľujú sochy a pamätné tabule.

Aj v Banskej Bystrici sú aktívni členovia Štefánikovej spoločnosti, ktorí nedovoľujú zabudnúť na veľkú osobnosť slovenského národa a hľadajú možnosti, ako ho zaujímavou formou v meste pripomínať.

Zľava: predseda MD BB, o. z. Pavol Puskeiler, členka MD BB, o. z. Andrea Kuťková, autor loga divadla Martin Knut, spoluzakladateľ divadla a externý spolupracovník Juraj Benčík (Zdroj: Mestské divadlo Banská Bystrica o. z. /MD BB/)

JURAJ BENČÍK:

Mesto bez divadla je ako kostol bez veriacich

Vladimíra Legíňová, publicistka

Banská Bystrica je krajské mesto s akadémiou umení, konzervatóriom aj operou. Nemá však profesionálne mestské divadlo. Zmeniť sa to snaží slovenský divadelný umelec Juraj Benčík, ktorý sa po vyše troch desaťročiach vrátil do rodnej Banskej Bystrice – do mesta, ktorému podľa neho chýba jeden zo základných znakov mestskej identity.

Herec, autor, režisér, bábkoherec a mím, ktorý pôsobil aj v zahraničí a spolupracoval na projektoch Cirque du Soleil, dnes stojí za iniciatívou, ktorá obnovuje tradíciu Divadla Andreja Sládkoviča a buduje Mestské divadlo Banská Bystrica. „Takéto divadlo je vlastne pokračovaním stredovekého kostola. Mestá vznikali okolo miest, kde sa ľudia stretávali a duchovne spájali. Najprv to boli kostoly, neskôr sa touto úlohou začali poverovať divadlá.“ Podľa neho práve preto vznikali mestské divadlá vo všetkých významných európskych mestách. Neboli iba budovami určenými na zábavu. Stali sa symbolom identity, miestom spoločného prežívania a kultúrnej pamäte. „Tak ako mesto spája futbalový klub alebo hokejové mužstvo, na poli duchovnej kultúry ho spája mestské divadlo.“

Príbeh banskobystrického divadla je podľa Juraja Benčíka príbehom nenaplnených plánov. Prvé mestské divadlo z dreva zhorelo na konci 19. storočia a hoci mesto pripravilo projekt novej kamennej budovy, ktorú malo začať stavať v roku 1914, plány prerušila vojna. „Namiesto výkopov prišla prvá svetová vojna. Monarchia sa rozpadla, zmenili sa pomery a divadlo sa nikdy nezačalo stavať.“

Nové Československo prinieslo nové kultúrne predstavy. Namiesto klasického mestského divadla vznikol v roku 1930 Národný dom, financovaný zbierkou obyvateľov a pôžičkou. Práve tam sa začal písať jeden z najpozoruhodnejších príbehov banskobystrického ochotníctva. „Spojilo sa desať divadelných súborov. Približne dvesto ochotníkov pravidelne uvádzalo šesť premiér ročne. Štyri pre dospelých, dve pre deti. Hrala sa činohra, spevohra, vznikol pravidelný repertoár. V podstate tu fungovalo mestské divadlo, hoci ešte nebolo profesionálne.“

Po druhej svetovej vojne sa súbor postupne profesionalizoval pod názvom Divadlo Andreja Sládkoviča. Práve vtedy však podľa Benčíka prišla ďalšia rana. „Komunistický režim odmietol profesionalizovať divadlo nesúce meno evanjelického kňaza. Namiesto toho podporil vznik profesionálneho divadla vo Zvolene. Banská Bystrica dostala operný súbor, ale činohra zostala za hranicami mesta.“ Spomienky pamätníkov sú podľa neho dodnes plné protestov a sklamania. Obyvatelia vraj nechceli len spevohru, túžili po plnohodnotnom mestskom divadle. Sen sa však nikdy nenaplnil.

Ďalšie zmeny prišli po roku 1989. Priestory sa privatizovali, niektoré objekty reštituovali a ochotnícke súbory postupne stratili zázemie. Tradícia, ktorá prežila desaťročia, sa prerušila. „Je paradoxné, že okolité dediny dnes oslavujú storočnice svojich divadelných súborov a Banská Bystrica nemá čo oslavovať. Súbor, ktorý kedysi tvorili stovky ľudí, zanikol.“ Práve tento pocit straty bol jedným z dôvodov, prečo sa Juraj Benčík rozhodol konať. Po návrate sa stretol s Banskobystričanom Pavlom Puskeilerom, ktorý sa ho opýtal, čo ide v Banskej Bystrici robiť. „Odpovedal som, že neviem. Veď tu nie je divadlo. A on mi povedal: Tak ho urobme.“

Myšlienka, ktorá sa najprv zdala absurdná, sa postupne zmenila na konkrétny plán. Vzniklo občianske združenie Mestské divadlo Banská Bystrica. Jeho členmi sa stali ľudia z rôznych profesií – pedagógovia, bývalí novinári, manažéri, umelci aj nadšenci bez predchádzajúcich skúseností s divadlom. „Nechceme čakať desať alebo pätnásť rokov, kým sa dokončí rekonštrukcia Domu kultúry.

Z predstavenia Trinásta komnata. V popredí Pavol Puskeiler ako mestský hlásnik Vespertilio (Zdroj: MD BB)

Keď sa raz otvorí, musí v ňom byť pripravený program, ľudia aj divadelný život."

Mesto a kraj chcú Dom kultúry zachrániť pred chátraním, jeho obnovu doteraz komplikoval súdny spor o platnosť dražby. Prvostupňový súd však žalobu zamietol a potvrdil, že budovu získali zákonne.

Juraj Benčík ho považuje za jedinečný priestor s potenciálom pre veľké produkcie aj komorné divadlo. „Je tam nádherná divadelná sála, ktorú nám záviděli už v osemdesiatych rokoch. Dnes je zdevastovaná, ale jej potenciál zostal."

Kým sa však podarí zrealizovať veľký sen, súbor pôsobí v budove Evanjelického spolku na Hornej ulici. Aj táto historická národná kultúrna pamiatka však potrebuje investície. Podľa Benčíka chcú vrátiť sebavedomie mestu, ktoré sa dlhé desaťročia zmierovalo s tým, že za kultúrou treba cestovať inde. Aj preto ho potešila reakcia verejnosti. „Osem až deväť z desiatich oslovených ľudí nás podporilo. Najčastejšia reakcia bola: Konečne. Veď to tu chýba."

Z interaktívnej hry Krajina pirátov. Uprostred Juraj Benčík (Zdroj: MD BB)

Osobitnú pozornosť chce nové združenie venovať mladým ľuďom. Do aktivít sa už zapájajú študenti Akadémie umení aj konzervatória. „Je tragédiou, že v Banskej Bystrici možno študovať herectvo, ale po skončení školy tu neexistuje profesionálna činohra. Mladí ľudia musia odchádzať." Juraj Benčík verí, že práve mestské divadlo môže byť dôvodom, prečo sa časť z nich raz vráti. Hovorí o umelcoch, ktorí dnes pôsobia v Bratislave, zahraničí či vo významných divadlách, no stále sa hlásia k svojmu rodnému mestu. „Keď nemáte mestské divadlo, nemáte jednu z podstatných častí identity mesta. Máte námestie, máte športové kluby, máte tradície. Ale chýba vám miesto, kde sa stretáva duch mesta." Jeho vízia nespočíva len v jednej budove alebo jednom súbore. Predstavuje si dlhodobý proces, na ktorého konci bude profesionálne Mestské divadlo Banská Bystrica pripravené vstúpiť do zrekonštruovaného Domu kultúry. „Začíname zdola. Tak vznikali mestské divadlá vždy. Najprv musia ľudia povedať, že ich chcú. Až potom môžu politici vytvoriť podmienky, aby vznikli aj ako inštitúcie."

Možno práve preto sa dnes v Banskej Bystrici nehovorí len o novom divadelnom súbore. Hovorí sa o tom, či sa mestu podarí získať späť miesto, kde sa stretáva jeho vlastný duch.

Divadelný súbor sídli v budove Evanjelického spolku (Foto: Michal Várošík)

NAPÍSALI PRED 105 ROKMI
NAPÍSALI PRED 105 ROKMI
NAPÍSALI PRED 105 ROKMI

V. Krátke ožitie evanjelických cirkví a bratstva.

S násilníckym panovaním Leopoldovým ani mnohí katolícki zemskí páni neboli spokojní. Tökölyovské povstanie bolo síce potlačené, ale neustávajúca krivda volala o pomstu; politické a náboženské potlačovanie nútilo krivdených ešte ku jednému pokusu, shodiť jarmo a donútiť Habsburgov, aby si dané slovo a prísahu zadržali a národy ďalej neotročili. Tak ku koncu panovania Leopoldovho začalo sa povstanie Fraňa Rákóczyho II., počas ktorého evanjelická cirkev v Uhorsku zase na čas ožila. Rákóczy bol dobrým katolíkom, ale mužom spravedlivým, ústavu krajiny brániacim. Povstalci sa hrnúli pod jeho zástavy a už dňa 13. sept. r. 1703. časť vojska Mikuláša Bercsényiho, vojvodcu Rákóczyho, zjavila sa pri B. Bystrici a rozložila sa táborom na Horných lúkach. Že s akou radosťou a ochotou obyvateľstvo B. Bystrice pozdravilo Rákóczyho vojská, vidno z toho, že ích hneď vtedy opatrili potravou a zbrojou a dali ím tisíc zlatých z mestskej pokladnice; potom hneď vypravili poslov ku samému Rákóczymu do Szatmáru, sľubujúc mu vernosť a doniesli od neho ochranné listy. Za tri nasledujúce mesiace dodali na mestské útraty do tábora Mikuláša Bercsényiho pri Zvolene potravy, zbroje a šatstva v hodnote vyše 11 tisíc zlatých, udržovali 100 vojakov, zväčša kanonierov, liali delá a gule a hotovili ím pušný prach. Do konca roku 1705. strovila Bystrica na podporu Rákóczyho vojska 34 tisíc zlatých a tak značne napomáhali povstanie. Cisárski probovali ešte v r. 1703. premôcť Bercsényiho pri Zvolene, ale v novembri boli zbití, na čo povstalci zaujali i banské mestá.

Keď tu už cisárskych vojsk nebolo, povolali si početné cirkvi evanjelických kazateľov a učiteľov a domáhaly sa u Rákóczyho, aby mohli zaujať i chrámy a fary. Rákóczy ích upravoval k trpelivosti až do rozhodnutia nasledujúceho krajinského snemu, ktorý bol v Sečach v sept. r. 1703. a ten uzavrel do každej stolice poslať troch plnomocníkov jednoho katolíka, jednoho evanjelika a jednoho kalvína, aby tí rozhodli na mieste, ktorému náboženstvu má ktorý kostol patriť. Mali rozsudzovať dľa toho, že z ktorého náboženstva je kde väčšina obyvateľstva, tá má obdržať kostol; menšine ale majú vykázať miesto ku stavbe chrámu. Do zvolen-

skej stolice boli poslaní: katolík Ján Feja, podžupan novohradský; evanjelik Kašpar Okoličáni a kalvín Štefan Kántor. Títo prijdúc už 14. nov. do B. Bystrice dňa 26. nov. r. 1705. vydanou maďarskou listinou, krem banskobystrického veľkého nemeckého, potom ľupčianskeho, mičinského, bacúrovského, lopejského a valaštianskeho kostola, ktoré pririekli katolíkom, a krem i pýredtm katolíkmi užívaných kostolov v Sielnici, Detve, Tajove a na Starých Horách, všetky ostatné v stolici oddali evanjelikom a úžitok dežmy ích farárom. Listina hovorí medzi iným doslovne takto: Az Catholicus Statusnak penyk maradnak egyh. Szelniczei, Gyetvai, Micsinei, — Tajovai, Sztara horai, Lepi (Lopej), Valaszkay és Lipcsei cum pertinentiis, Lipcsen, hely fog excindáltatni à Status Evangelicusk pro Templo, Parochia et Scholis -- —. A dezsma a Plebanus és Predicator között kétt fele oszollyon. Že títo plnomocníci evanjelikom nenadržovali, o tom svedčí tá okolnosť, že ešte i r. 1713., tedy tri roky po Heisterovskom odňatí kostolov a silnom nútení k prestupu na katolícku vieru, v čas vizitácie opáta a kanonika baróna Fraňa Ladislava Mednyanského bolo v Bystrici len 60 katolíkov a 1500 evanjelikov a vo fíliách 350 katolíkov; v Ľupči bolo vtedy 294 katolíkov a 1720 evanjelikov; v Mičinej a jej fíliách 6 katolíkov a zemanská rodina Benických a 700 evanjelikov, na Bacúrove 7 katolíkov a 200 evanjelikov; v Lopeji a v Lehote spolu 80 katolíkov a 518 evanjelikov; a jedine vo Valaskej, kde kostol bol za časov superintendenta Melíka evanjelíkmi staväný, udáva len 10 evanjelikov a 697 katolíkov. Aj lopejský kostol bol evanjelikmi postavený. Že krem Ľupči mali aj inde evanjelici dovolenie stavăť si chrámy tam, kde tieto prisúdené boly katolíkom, o tom svedčí listina v dištr. archíve zachovaná, dľa ktorej Lehoťania, menovite Juraj Scultéty evanjelický farár lopejský, zemanská rodina Scultétych z Dolnej Lehoty a evanjelickí obyvatelia lopejskí a dolňolehotskí, dňa 16. jan. 1707. zadali prosbu ku stolici, aby ím boli na pomoci pri stavbe ev chrámu na Dolnej Lehote. Postavili ho, ale na žiadosť lopejského pátra bol pozdejšie sborený a z toho materiálu bola katolícka fara v Lopeji postavená.

DEJINY ZVOLENSKÉHO EVANJELICKÉHO A. V. BRATSTVA A SENIORÁTU.
Napísal: Ján Slávik, dobronivský evanj. farár.
Tlačou a nákladom vdovy a syna Augusta Joergesa v B. Štiavnici. 1921
(Zdroj: Digitálna knižnica Univerzitnej knižnice v Bratislave)

dejinárium

september – november 2026

1794

Národnokultúrny pracovník a evanjelický kňaz Samuel Medvecký sa narodil v Hybiach roku 1794. Od roku 1825 bol farárom vo Zvolenskej Slatine. Právnik Samuel Štefan Medvecký, jeho syn, pestoval v sebe národno-buditeľskú tradíciu ako otec. Dcéra Terézia Vansová, rodená Medvecká, sa do dejín zapísala ako spisovateľka, zakladateľka časopisu Dennica a aktívna členka ženského spolku Živena. Samuel Medvecký opustil tento svet 18. septembra 1876 vo Zvolenskej Slatine.

1836

Evanjelický kňaz a národný buditeľ Juraj Mrva sa narodil vo Zvolene 19. septembra 1836. Štúdiá začal na gymnáziách v Banskej Bystrici a v Banskej Štiavnici. Neskôr bol poslucháčom teológie v Bratislave a vo Viedni. Odišiel na Dolnú zem, kde pastoračne pôsobil v slovenskej enkláve v Báčskom Petrovci. Propagoval po slovensky písanú literatúru, organizoval zbierky na založenie prvých slovenských gymnázií. Prispieval do novín a časopisov Národné noviny, Hlásnik, Černokňažník a Cirkevné listy. Zomrel roku 1915 v Báčskom Petrovci.

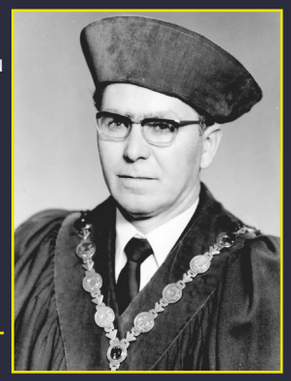
1906

Architekt, výtvarník, divadelný ochotník, herec a režisér Gustáv Stadtrucker sa narodil vo Zvolene 10. septembra 1906 (120. výročie) vo Zvolene. Architektúru a pozemné staviteľstvo vyštudoval na Českém vysokém učení technickém v Prahe. Po návrate do rodiska bol mestským inžinierom a riaditeľom Stavoprojektu vo Zvolene. Pôsobil tiež ako vysokoškolský pedagóg na Vysokej škole lesníckej a drevárskej. Je spoluautorom projektov administratívnej budovy elektrární v Banskej Bystrici. Zomrel roku 1980 vo svojom rodisku.

V Detve sa 3. novembra 1906 (120. výročie) narodil Jozef Rybár, hudobník, výrobca hudobných nástrojov a folklorista. Celý jeho život bol úzko spätý s rodiskom a regiónom pod Poľanou. Bol majstrom rezbárskej výroby a výroby kožených predmetov. Pod jeho rukami vznikali krpce, opasky, spony, črpáky aj valašky. Bol známy predovšetkým výrobou fujár a píšťal. Zomrel roku 1973 v Detve.

1926

V Bystrej sa 20. septembra 1926 (100. výročie) narodil Adolf Priesol, lesník, vedec a pedagóg. Po skončení štúdií pôsobil vo Zvolene na Vysokej škole lesníckej a drevárskej od jej vzniku v roku 1952. V rokoch 1966-1971 viedol ako dekan Lesnícku fakultu. V rokoch 1971-1990 stál na čele Technickej univerzity vo Zvolene ako rektor. Zaoberal sa predovšetkým hospodárskymi úpravami lesov, ochranou prírody a rekreačnou funkciou lesa. Zomrel roku 2005 v Bratislave.

V Šumiaci sa 13. novembra 1926 (100. výročie) narodil Juraj Kriváň, športovec a pedagóg. Študoval na Učiteľskej akadémii v Banskej Bystrici. Bol významným predstaviteľom parašutizmu v Československu, držiteľ rekordu v zoskoku na cieľ, vo voľnom páde a v skupinovom zoskoku. V roku 1956 sa stal majstrom sveta v zoskoku zo 600 metrov na presnosť pristátia. Zomrel tragicky v októbri 1960 v Hronskej Breznici.

1931

V októbri 1931 (95. výročie) sa začalo s výstavbou skupinového vodovodu pre Zvolen, Sielnicu, Badín Hájniky a Môťovú. Prípravné práce, povoľovacie procesy a plány prebiehali už rok pred tým. „Toto vodné dielo sa povoľuje, poneváč je v záujme ver. zdravotníctva, zemedelských potrieb a požiarnej bezpečnosti nezbytne potrebné, lebo obce vo skupine združené nemajú dosiaľ dostatok zdravej pitnej a úžitkovej vody...“ uvádza sa vo výmere Krajinského úradu v Bratislave roku 1931.

Pod banskobystrickým Urpínom vybudovali roku 1931 (95. výročie) sokolskú plaváreň s parnými a vaňovými kúpeľmi. Bola napájaná vodou z rieky Hron. Predtým mali Bystričania k dispozícii i tzv. vojenskú plaváreň v lokalite Pod Rybou.

1951

Železničná stanica v Banskej Bystrici – výpravná budova sa stavala na základe víťazného návrhu významného slovenského architekta Jána Štefanca v duchu funkcionalizmu s prvkami klasicizujúcej moderny. Umelecko – historicky a výtvarne hodnotné sú dve sochy v predpolí stanice, a to robotník a drevorubač od akademického sochára Fraňa Gibalu a osem vitrážových okenných výplní v úzkych vysokých oknách odbavovacej haly zhotovených v intenciách socialistického realizmu. Budova novej stanice bola otvorená pre verejnosť v roku 1951 (75. výročie). Objekt železničnej stanice bol v roku 2018 vyhlásený za národnú kultúrnu pamiatku.

(Zdroje obrázkov: Adolf Priesol, www.tuzvo.sk, Víťazný súťažný návrh železničnej stanice Jána Štefanca z roku 1941, www.archinfo.sk)

1956

Stredoslovenská galéria v Banskej Bystrici vznikla 1. septembra 1956 (70. výročie) odčlenením z Krajského vlastivedného múzea ako Krajská galéria. V roku 1960 prešla pod správu mesta Banská Bystrica ako Mestská galéria. V roku 1963 bola ako Oblastná galéria pričlenená ku Krajskému stredisku štátnej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v Banskej Bystrici. Od roku 1991 do roku 2007 - okrem rokov 1998 – 1999, keď bola ako Banskobystrické štátne kultúrne centrum v správe Krajského úradu - existovala pod názvom Štátna galéria v Banskej Bystrici. Ministerstvo kultúry SR v roku 2006 (20. výročie) delimitovalo galériu pod Banskobystrický samosprávny kraj ako Stredoslovenskú galériu.

1976

V roku 1976 (50. výročie) sa začalo s výstavbou rýchlostnej cesty R1 medzi Kováčovou a Banskou Bystricou v dĺžke 18,2 km. Do užívania bola daná roku 1980. Vyše 17-kilometrová trasa Šášovské Podhradie – Budča sa začala budovať roku 1982. Prvé vozidlá po nej prešli roku 1986 (40. výročie).

PARK NEZABUDNUTIA

Ján Mičovský, lesník

Busta Jozefa Cígera Hronského v Parku Ľudovíta Štúra vo Zvolene (Foto: Michal Városík)

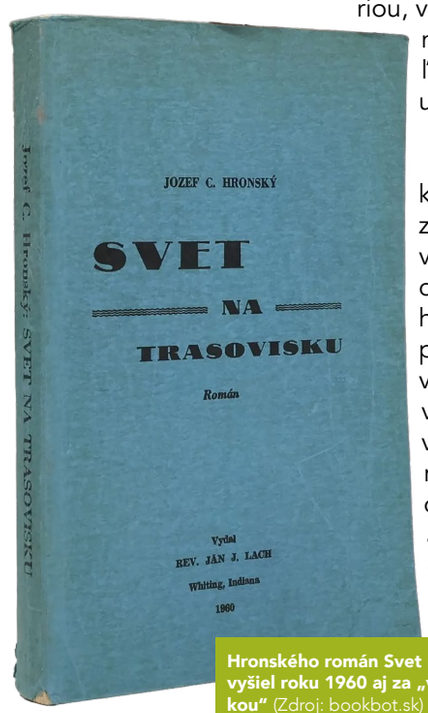
KOMENTÁR

Severný koniec zvolenského Námestia SNP je od roku 1966 poctený menom Park Ľudovíta Štúra. Odvtedy je jeho dominantou nadživotná busta tohto pozoruhodného muža. Okoloidúcim pripomína, že bol v rokoch 1847 - 48 poslancom v Uhorskom sneme za slobodné kráľovské mesto Zvolen. Nie je však v tomto parku sám. Spoločnosť mu robí aj busta človeka, ktorá vyvoláva nielen spomienky na jeho dielo, ale čosi hovorí aj o peripetiách ľudského bytia.

Keby sme usporiadali anketu o najznámejšieho rodáka zo Zvolena, kandidátov by bolo iste viac, no najvyššiu priečku by pravdepodobne obsadil spisovateľ Jozef Cíger Hronský. Možno oprávnene. Napriek tomu sa jeho životom tiahne niť, ktorá nás nabáda k zamysleniu nad hodnotami, ktoré súhrne nazývame ľudskosť.

Jozef Cíger Hronský sa narodil na píle pod Zvolenským zámkom pred 130 rokmi, v roku 1896. Jeho rodný dom tam už dávno nestojí, no jeho knihy sú stále príťažlivé. Výrazne tomu naposledy napomohol režisér Peter Bebjak, ktorý Hronského vrcholné dielo Jozef Mak preniesol v roku 2021 na filmové plátno. „Človek milión" ožil pred divákmi, aby im pôsobivo pripomenul ľudský údel v zápase so silami, ktoré driemu v každom z nás. Spisovateľských počinov má J. C. Hronský, samozrejme, viac. Zakázaným bol v ére socializmu román Svet na Trasovisku, v ktorom odsúdil Povstanie. Obľúbené sú knihy Smelý Zajko v Afrike i Budkáčik a Dupkáčik, obohacujúce svet detskej predstavivosti.

Spomínaná busta, ktorá pribudla do Parku Ľudovíta Štúra ešte v roku 1968, patrí práve Jozefovi Cígerovi Hronskému. Po dvoch rokoch ju odstránili komunistickí ideológovia. Po opätovnom nainštalovaní v roku 1990 ju dvakrát odcudzili vandali. Prvýkrát sa našla v zberných surovinách a jej majiteľ Lesnícke a drevárske múzeum ju potom opäť prepožičal mestu. Druhýkrát to bolo už natrvalo, a preto bola v roku 2016 aj s podporou zbierky zhotovená jej kópia. Je tam dodnes. Mimochodom, zaujímavý príbeh mala aj Štúrova busta, ktorá je rovnako, ako bola pôvodná socha Hronského, dielom národného umelca Jána Kulicha. Bola zhotovená zo železa, avšak koncom tisícročia ju korózia už natoľko poškodila, že sa Kulich rozhodol nahradiť ju novým odliatkom, tentokrát z bronzu. Urobil tak na vlastné náklady počas rekonštrukcie námestia. Pôvodná železná busta je uložená v umelcovej galérii v Zvolenskej Slatine. (Spomeňme tu aj bronzovú bustu Františka Rákociho, odhalenú v roku 1907 pred zvolenským evanjelickým kostolom. Tá po desaťročiach pivničného zabudnutia putovala v roku 1968 pred jeho rodný kaštieľ do Borše, kde ju v roku 2013 miestni barbari ukradli a poškodili. Podarilo sa ju však nájsť, opraviť a vrátiť na pôvodné miesto. Môžeme teda poznamenať, že niektoré zvolenské sochy majú vskutku kľukaté osudy...).

Hronského román Svet na trasovisku vyšiel roku 1960 aj za „veľkou mlákou" (Zdroj: bookbot.sk)

Po tejto malej sochárskej exkurzii sa zamyslime nad tým, čo dnes busta Jozefa Cígera Hronského hovorí okoloidúcim. Je iste správne, že svojho významného spisovateľa Zvolenčania sebe i návštevníkom pripomínajú. Otázkou však ostáva, či ho pripomínajú vhodne, v plnom rozmere jeho osobnosti. Lebo nie všetko, čo tento človek robil, si zasluhuje úctu. Bol správcom Matice Slovenskej v rokoch 1940 – 1945 a býva často neuvádzané, že táto inštitúcia sa pod jeho vedením podieľala na aktoch neľudskosti, keď arizovala židovský majetok. O tom, že sa to nedialo proti Hronskému svedomiu, svedčí jeho próza, kde sa dočítame, že *„....Židov... iste nezahynulo toľko v transportoch, nie v lágroch, iste neublížil im nijaký zákon, ako toto povstanie, čo ich vylákalo z úkrytov a potom postavilo pred nemecké pušky"*. Nazvať to inak ako popieraním holokaustu a znevažovaním Povstania je síce možné, ale pri obludnostiach, ktorých sme boli počas vojnovej Slovenskej republiky aktívnymi účastníkmi, tomu nik súdny nemôže uveriť. Iste, bola taká doba a Hronský nebol sám. Umelcov, ktorí slúžili zvrátenému režimu, či už z presvedčenia, kvôli profitu alebo čo len zo strachu, bolo viac. Avšak zamlčovať preto reálie tohto obdobia je nesprávne, a to nielen kvôli pravde. Môže to totiž byť predohrou ku krutej repríze. A to vari nechceme. Preto dnes hovoriť oslavne o Hronskom, pripomínať si jeho dielo, dostať ho do učební i do parku, ale cudne mlčať, že sa zašpinil arizáciou, ako i o tom, že Slovenské národné povstanie bolo preňho protištátnym aktom, to všetko je znevažovaním hodnôt, na ktorých stojí dnešná Slovenská republika. Ak by sme pripustili, že to treba premlčať v záujme akéhosi pokriveného vyrovnania sa s históriou, v ktorej sme sa zištne zbavovali nielen spoluobčanov, ale aj ľudskosti, bola by to tentokrát už naša vlastná neľudskosť.

Nech Jozef Cíger Hronský, ktorý, žiaľ, do smrti nedokázal vysloviť slová pokánia, spí večným spánkom na Národnom cintoríne v Martine, kam sme ho z Argentíny v roku 1993 previezli. No súčasná historická veda nech popisuje jeho celoživotné pôsobenie v celosti, v dobrom i v zlom. Nepochybne tam nájde varovné poučenie do akých hrôz môže spoločnosť a aj jej talentovaný jedinec dospieť, ak v nej prevládnu sily zla. Ak to dokážeme nezaujate vyhodnotiť, potvrdíme tým našu národnú vyspelosť. Porozmýšľajme teda o tom poctivo aj pri jeho buste, ktorú v mysli premiestnime z Námestia SNP, teda Povstania ktoré odsudzoval, do symbolického Parku nezabudnutia. Kvôli pravde, kvôli spravodlivosti, kvôli súcitu.

GENERÁL GOLIAN

Aj malé národy majú veľkých synov

Vladimíra Luptáková, historička

„Tichý, skromný chlapec útlej postavy. Tvár s výraznými lícnymi kosťami, s výrazným nosom. Ulízané tmavohnedé vlasy s cestičkou na ľavej strane. Povahovo priezračný a čistý ako slovenské horské potôčiky. Otvorený. Vďačný za malú pozornosť a dobré slovo. Vzácny kamarát. Nie vždy s ním ako so Slovákom hrali fair play. Niektorí profesori i akademici. ...“ **Vzácnu poznámku zapísal o Jánovi Golianovi generálporučík Vilém Sacher v jednej zo svojich kníh. Medzi osobnosťou Ján Golian a mestom Banská Bystrica jestvuje viac než len historická väzba. Vznikol tu vzťah, ktorý má silný ľudský i symbolický rozmer. Ján Golian bol vojenským veliteľom, bol manželom a otcom, no bol aj človekom, ktorý v rozhodujúcej chvíli prijal osobnú zodpovednosť za čin, ktorého výsledok nebol istý. Práve v meste Banská Bystrica sa jeho rozhodnutie pretavilo do konkrétnej podoby.**

Portrétová fotografia Jána Goliana (Archív: Klub vojenskej histórie Golian)

Pamäť mesta – budova Vojenského veliteľstva

V dejinách sa často stáva, že mesto neostáva len kulisou dejín, no je aj ich aktívnym nositeľom. Jeho budovy, ulice, škola a pamäť obyvateľov uchováva spomienku na moment, na úsek dejín, na Slovenské národné povstanie. Golianov príbeh nám pripomínajú budovy, ulice a rovnako aj škola, ktoré sú s ním spojené, či nesú jeho meno.

Jedným z najkonkrétnejších bodov tohto spojenia je budova Vojenského veliteľstva na ulici Československej armády. Práve v nej pôsobili Ján Golian a Rudolf Viest ako velitelia povstaleckej armády. Dnes je národnou kultúrnou pamiatkou zapísanou v Ústrednom zozname pamiatkového fondu pod číslom 3467/1 ako *„gymnázium a pamätné tabule“*. Budova je funkcionalistickým objektom postaveným v roku 1938 ako účelový objekt pre potreby vojenského veliteľstva VII. zboru v Banskej Bystrici. Projektoval ju významný český architekt, rodák z Kladna, Ing. arch. Jaroslav Rössler v roku 1936. Stavebníkmi budovy sa stali mesto Banská Bystrica a firma Ing. Dr. Gescheidta, stavebné práce dozoroval Jozef Čatloš.

Podľa projektu z roku 1936 boli v suteréne umiestnené okrem iných technických priestorov spisovňa, telegraf, telefón, archív a stráž. Na prízemí bola situovaná podateľňa zborového veliteľstva, dôstojnícka jedáleň, klubovňa, samostatným vstupom prístupné ubytovanie pre vojsko a byt náčelníka štábu. Tento byt mal tri izby, kuchyňu, verandu, miestnosť pre slúžku a loggiu orientovanú na severozápad. Práve v ňom sa začiatkom roku 1944 ubytoval podplukovník generálneho štábu Ján Golian a práve v ňom ho na prelome mesiacov marca a apríla zastihla smernica, ktorou bol určený za dočasného veliteľa vojenskej organizácie a neskôr veliteľa Vojenského ústredia. Od 5. septembra do 7. októbra 1944 už v hodnosti generála velil 1. čs. armáde na Slovensku. Tri poschodia budovy tvorili byty a kancelárie s reprezentačnými miestnosťami. Priestor pred budovou bol prispôsobený ramenu rieky Hron, ktorý v čase postavenia budovy siahal až do tejto časti mesta.

Z pohľadu pamiatkovej ochrany je dôležité, že hodnota budovy nespočíva len v jej architektúre, ale predovšetkým v jej historickej funkcii. Má priamu väzbu na udalosti Povstania a na pôsobenie jeho hlavných vojenských predstaviteľov. Predstavuje autentické „miesto výkonu moci“ povstaleckého velenia – priestor, kde sa strategické úvahy menili na konkrétne rozkazy a kde sa politické rozhodnutia Slovenskej národnej rady pretavovali do vojenskej praxe. Je jedným z mála zachovaných priestorov, kde možno lokalizovať samotný proces riadenia Povstania – nie jeho symbolickú, ale najmä operatívnu rovinu.

Práve v tomto priestore sa Golianova osobná rovina – dôstojník, manžel, človek – definitívne prelína s jeho historickou úlohou veliteľa.

Pamäť archívu a múzea – osobný fond Jána Goliana

V Archíve Múzea Slovenského národného povstania sa nachádza osobný fond Jána Goliana, ktorý doň bol získaný postupne v rokoch 1988 až 1995 od manželky Jarmily Golianovej. Je malým zázrakom, že tento fond obsahujúci časť generálovej pozostalosti zostal zachovaný, pretože množstvo materiálov bolo Golianovej rodine zhabaných počas domových prehliadok, ktoré nasledovali po tom, ako Jarmilu Golianovú obvinili a zatkli za napomáhanie pri „špionáži“ v januári roku 1951.

Medzi inými archív uchováva poškodenú časť Výpisu krstného listu v latinskom a maďarskom jazyku a Výťah z krstnej matriky rímskokatolíckej fary v maďarskom Dombovári z roku 1917 v slovenskom preklade, ale aj Oddací list vystavený Magistrátom hlavného

Budova Vojenského veliteľstva pri pôvodnom koryte rieky Hron (Archív: KVH Golian)

mesta Prahy Jánovi Goliánovi a Jarmile Peterkovej v deň ich sobáša, dňa 16. júla 1934. Dĺžeň nad „á" nie je náhodný, ale je svedkom doby. Zaujímavým je i Domovský list vystavený stotníkovi Jánovi Golianovi dňa 20. októbra 1939 Mestskou radou mesta Banská Bystrica, v ktorom mu bolo potvrdené domovské právo v meste. Fond obsahuje jeho vysvedčenia, študijné a učebné materiály z Vysokej školy vojenskej v Prahe s osobnými poznámkami, materiály dokumentujúce pracovné postupy, zaradenia a udeľovania hodností a titulov. Chýba však osobná a pracovná korešpondencia.

Archív Múzea Slovenského národného povstania uchováva aj fotografie Jána Goliana a jeho najbližších príbuzných, ale aj jeho pôsobenia v armáde. Obraz osobnosti dopĺňajú záznamy spomienkového charakteru – spomienky.

Hodnota archívneho fondu Jána Goliana nespočíva len v jednotlivých dokumentoch, ale predovšetkým v samotnom geste ich uchovania. To, že sa časť jeho osobnej pozostalosti dostala do archívu, znamená viac než len záchranu materiálov. Osobná pamäť sa tak nestráca, ale prenáša do kolektívnej roviny. Vďaka takýmto rozhodnutiam jednotlivcov nevznikajú v pamäťových inštitúciách len zbierky, ale vznikajú miesta, kde je možné dejiny skúmať v súvislostiach. Bez súvislostí ostávajú len izolované informácie, vytrhnuté z kontextu, čo je síce pre súčasnú dobu príznačné, no pre porozumenie minulosti nebezpečné.

Múzeum Slovenského národného povstania spravuje vo svojich zbierkach víťazné trofeje z jazdeckých pretekov, ktoré do múzea odovzdala Golianova manželka Jarmila. Predstavujú vojaka a veliteľa z iného zorného uhla, ako človeka spätého so športom. Udelené vojenské vyznamenania, pridelené in memoriam, sú zas znakom úcty celej spoločnosti.

Práve osobný Golianov fond ukazuje, aký zásadný je tento rozdiel. Z veliteľa, ktorého poznáme z učebníc a veľkých dejinných udalostí, sa prostredníctvom konkrétnych dokumentov a predmetov stáva človek v čase, ktorý žil v rodine, mal vzťahy a svoju každodennosť. Archív a múzeum tak neuchovávajú len minulosť, ale umožňujú ju znovu skladať do zmysluplného celku.

Pamäť klubu vojenskej histórie – ukážky udalostí povstania

Klub vojenskej histórie Golian z Banskej Bystrice patrí medzi etablované občianske združenia na Slovensku, ktoré sa dlhodobo venujú obdobiu druhej svetovej vojny s dôrazom na Slovenské národné povstanie. Vznikol v prostredí rastúceho záujmu o vojenskú históriu po roku 2000, keď sa tzv. reenactment (historické rekonštrukcie udalostí) začal profesionalizovať a viac prepájať s odborným výskumom aj verejnou prezentáciou dejín.

Od svojho oficiálneho založenia v roku 2004, keď sa stal druhým takýmto klubom na Slovensku, sa profiluje s dôrazom na historickú presnosť, a to od výstroja a výzbroje až po vojenskú taktiku a dobové reálie 1. čs. armády na Slovensku počas Slovenského

Ondrej Hraška ako filmový Ján Golian (Archív: Juraj Štepka)

Členovia klubov vojenskej histórie vytvorili dobový komparz pri natáčaní scény odchodu vojakov povstaleckej armády z kasární (Archív: Juraj Štepka)

Filmový režisér Juraj Štepka s hlavným hrdinom Jánom Golianom (Archív: Juraj Štepka)

národného povstania. Postupne si vybudoval stabilné miesto na celoslovenských podujatiach, pietnych akciách a výročiach, pričom sa aktívne v posledných rokoch svojho pôsobenia zapája aj do filmových a dokumentárnych projektov. Jeho predseda Martin Gago pripomína, že klubové spojenie vzniklo a jestvuje na „pamiatku našich starých otcov a otcov bojujúcich v druhej svetovej vojne a počas Slovenského národného povstania."

Dôležitou súčasťou popularizácie dejín Slovenského národného povstania v priestore mesta boli v minulých rokoch aj komentované prehliadky „Začnite s vysťahovaním", ktoré vznikli v spolupráci s historikmi z Múzea Slovenského národného povstania a mestom Banská Bystrica. Ich názov priamo odkazuje na rozkaz pplk. gšt. Jána Goliana z 29. augusta 1944, ktorým sa začalo ozbrojené vystúpenie proti okupácii a režimu, na jeden z kľúčových momentov moderných slovenských dejín. Tieto prehliadky boli koncipované ako zážitková forma interpretácie dejín. Návštevníci prechádzali centrom Banskej Bystrice a na konkrétnych miestach, priamo spätých s udalosťami roku 1944, počúvali odborný výklad historikov, doplnený o príbehy konkrétnych ľudí a situácií. Významnou pridanou hodnotou boli hrané vstupy a dobové scénky, ktoré pomáhali preniesť publikum z roviny informácie do roviny skúsenosti.

Práve tu zohrával Klub vojenskej histórie Golian dôležitú úlohu. Jeho členovia sa podieľali na vytváraní autentickej atmosféry čím vznikol formát, ktorý neprezentoval povstanie len ako sled udalostí, ale ako konkrétnu skúsenosť viazanú na miesto – na ulice, budovy a osudy ľudí v Banskej Bystrici.

Natáčanie filmovej scény, v ktorej prezident Dr. Jozef Tiso číta prejav (Archív: Juraj Štepka)

Projekt tak ukázal, že historické rekonštrukcie dejinných udalostí (reenactment) v spojení s odbornou historiografiou môžu byť účinným nástrojom interpretácie. Určite nenahradí odborný výklad, no prirodzene ho rozšíri a umožní dejiny pochopiť a precítiť iným spôsobom.

Pre Klub vojenskej histórie Golian je spolupráca s Múzeum Slovenského národného povstania kľúčovou a významnou súčasťou jeho činnosti. Klub sa zároveň venuje práci s mládežou a vzdelávacím aktivitám, čím prispieva k udržiavaniu historickej pamäti v súčasnej spoločnosti.

Pamäť filmu – Generál Golian

Pripravovaný celovečerný hraný film Generál Golian s podtitulom Aj malé národy majú veľkých synov predstavuje ďalší spôsob, akým sa osobnosť Jána Goliana prenáša do súčasnosti, no tentoraz prostredníctvom filmového obrazu. Nejde pritom len o rekonštrukciu historických udalostí a nový obraz generála, ale o interpretáciu, ktorá hľadá rovnováhu medzi faktom a ľudským príbehom. Vzniká v réžii Juraja Štepku, je zasadený do roku 1944 a sústreďuje sa nielen na samotné udalosti Povstania, ale aj na osobnú rovinu Golianovho života, najmä na jeho rodinu a vnútorné dilemy.

Kľúčovým motívom filmu je napätie medzi verejnou a súkromnou zodpovednosťou. Golian tu nie je zobrazovaný ako nedotknuteľný historický hrdina, ale ako človek postavený pred rozhodnutie, ktoré presahuje jeho osobný život. Vo chvíli, keď sa mu narodí desaťročie očakávaný syn Ivan, stojí zároveň pred úlohou viesť ozbrojené povstanie.

Juraj Štepka sa okrem réžie súčasne podieľal aj na tvorbe scenára spoločne s Petrom Rajčákom a Jánom Gardnerom. Filmové scény natáčané počas minulého roka opreli o historické fakty, spomienky a dochované fragmenty

Členovia Klubu vojenskej histórie Golian
(Archív: KVH Golian)

Členovia Klubu vojenskej histórie Golian
(Archív: KVH Golian)

jeho života. Rovnako ako múzeá, archívy, či Klub vojenskej histórie Golian, ktorý na natáčaní úzko s režisérom spolupracoval aj po odbornej stránke, nadviazali tvorcovia na princíp práce s pamäťou. Herecké obsadenie filmu, ktorého celoslovenská premiéra je plánovaná na 10. september tohto roku na Amfiteátri Paľa Bielika v Banskej Bystrici, je medzinárodné a filmové lokácie boli vyberané s ohľadom na autenticitu prostredia.

Uzatvorený kruh

V kontexte tejto spomienky na Jána Goliana film uzatvára pomyselný kruh. Kým budova vojenského veliteľstva predstavuje miesto, kde sa dejiny tvorili, archív a múzeum ich uchovávajú, Klub vojenskej histórie Golian ich sprítomňuje v priestore, film ich interpretuje pre súčasného diváka. Nie ako definitívnu odpoveď, ale ako otázku: kým bol Ján Golian a čo z jeho rozhodnutia zostáva zrozumiteľné aj dnes?

Keď niekedy pôjdete okolo budovy na ulici Československej armády, pozrite sa do okien, v ktorých sa odohrali kľúčové momenty našej histórie. Ak si naplánujete cestu do Múzea Slovenského národného povstania, pýtajte sa lektorov, ktorí vám pomôžu lepšie porozumieť súvislostiam. A ak si urobíte čas 10. septembra a vybehnete na Amfiteáter Paľa Bielika v Banskej Bystrici, stretnete sa nielen s tvorcami a protagonistami filmu Generál Golian, ale i členmi Klubu vojenskej histórie Golian.

V BANSKEJ BYSTRICI
NAVŠTÍVTE

THURZOV DOM
MATEJOV DOM
TIHÁNYIOVSKÝ KAŠTIEĽ

STREDOSLOVENSKÉ
MÚZEUM

SNG ZVOLENSKÝ ZÁMOK

MOHÁČ 500SK
Obraz osmanskej prítomnosti
sprievodné programy na výstave

VSTUPNÉ 6 € NA JEDNOTLIVÉ PODUJATIE

možnosť zakúpenia lístkov online:
sng.sk/sk/zvolensky-zamok

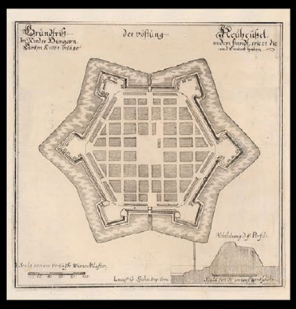
SEPTEMBER

10. 9. (štvrtok) o 17.00

OSMANSKÉ NOVÉ ZÁMKY / prednáška

Mgr. Helena Gahérová, PhD.

Nové Zámky boli od roku 1663 najvysunutejšou baštou osmanskej moci v Uhorsku. Prednáška priblíži každodenný život na periférii Osmanského impéria a ukáže, ako vyzerali vzťahy, spolužitie a kontakty medzi Osmanmi a domácim obyvateľstvom.

19. 9. (sobota) o 15.00

MOHÁČ 500SK / komentovaná prehliadka

Komentovaná prehliadka výstavy priblíži uhorsko-osmanské vzťahy v 16. a 17. storočí, ako aj obdobie, keď bol Zvolenský zámok významnou protiosmanskou pevnosťou a miestom uloženia uhorskej koruny.

19. 9. (sobota) o 11.00

FAKSIMILE PÍSOMNOSTÍ 16. A 17. STOROČIA / workshop / 12+

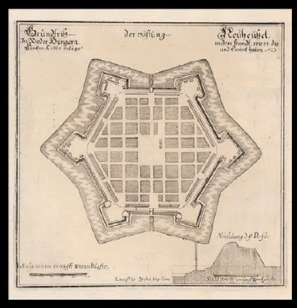
Peter Ližbetín

Nazrieme do procesu tvorby faksimile dobovej korešpondencie predstavenej na výstave MOHÁČ 500SK a vyskúšame si podpisovanie a pečatenie listín.

(Rezervácie: 045/2453 001; lektori.zvolen@sng.sk)

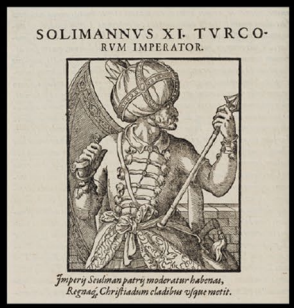
24. 9. (štvrtok) o 17.00

RENESANČNÁ FORTIFIKAČNÁ ARCHITEKTÚRA V ČASOCH OSMANSKO-UHORSKÝCH VOJEN / kurátorská prehliadka

Mgr. Denis Haberland

Prednáška priblíži vývoj bastiónovej fortifikačnej architektúry a ukáže, akú významnú úlohu zohrávala počas osmansko-uhorských vojen.

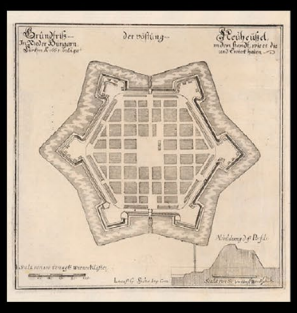
25. 9. (piatok) o 19.00

ZÁMOCKÝ VYZVEDAČ / komentovaná prehliadka a kvíz

Komentovaná prehliadka výstavy MOHÁČ 500SK vás vtiahne do víru dramatických udalostí 16. a 17. storočia. Svoje vedomosti si následne overíte v kvíze, kde výhercov čakajú zaujímavé ceny.

(Rezervácie: 045/2453 001; lektori.zvolen@sng.sk)

@ www.sng.sk/zvolen
@ www.mohac500.sk
f sngzvolen
sng_zvolen

SNG Zvolenský zámok
Nám. SNP 1, Zvolen
045/2453 001, infozv@sng.sk
(zmena programu vyhradená)

JADRAN CAFFE · CENTRAL SLOVAKIA · rádio Lumen · rádio REGINA · REGION PRESS